COMMUNIO

NEMZETKÖZI KATOLIKUS FOLYÓIRAT

Európa – új evangelizálás

Karl LEHMANN
- Mit jelent Európa újra evangelizálása?

Hanna-Barbara GERL
- Milyen világot kell újra evangelizálni?

Jan KERKHOFS
- Európa ma – az egyházak szemszögéből nézve

Eberhard STRAUB
- Nyugat önfeledtsége

Yves-Marie HILAIRE
- Politikai vagy szociális katolicizmus?

Rémi BRAGUE
- Európa: minden út Rómába vezet

II. JÁNOS PÁL pápa
- Beszéd az Európa Közösség előtt

KERESZTY Rókus
- Krisztus és Mónika

1993. **Nagyboldogasszony**

COMMUNIO
nemzetközi katolikus folyóirat

Kiadja:
a Communio Alapítvány
Budapest

Felelős kiadó:
Bolberitz Pál

Szerkesztőbizottság:
Pápai Lajos, Ternyák Csaba
Bolberitz Pál, †Entz Géza, Fila Béla, Győrffy Andrea,
Jelenits István, Kereszty Rókus, Kunszt György, Maróth Miklós,
Nemeshegyi Péter, Roska Tamás, Rózsa Huba, Tímár Ágnes

Főszerkesztő:
Gál Ferenc

Főmunkatárs:
Erdő Péter

Felelős szerkesztő:
Török József

ISSN szám folyamatban

Nyomda:
Agapé Kft.
Ferences Nyomda és Könyvkiadó
Szeged, Mátyás tér 26.

„NYISSÁTOK MEG A HATÁROKAT!" – ez a mondat 1978-ban bejárta a világsajtót. Azóta is gyakran idézik a pápai próféciát, amely a berlini fal leomlásával látványosan beteljesedett. II. János Pál beiktatásakor azonban ennél lényegesen többet mondott: „Ne féljetek befogadni Krisztust és elismerni az ő hatalmát. Nyissátok ki, igen, tárjátok tágra a kapukat Krisztusnak! *Nyissátok meg az államok határait, a gazdasági és politikai rendszereket, a kultúra, civilizáció és haladás tágas birodalmát az ő megmentő hatalmának!*"

Az egyetemes érvényű üzenetet talán egyetlen földrészen sem hallgatták olyan reménységgel és örömmel, mint Európában. Az Európa-gondolat szellemi atyái tudták, hogy az új, egységes Európának keresztény alapokon kell nyugodnia, ezért az üzenetet a maga teljességében elfogadták. A hírközlő szervek, sajnos önmagukhoz hűen a Péter-utód üzenetét sikeresen szekularizálták s annak politikai tartalmát túlhangsúlyozták.

Az üzenet után tizenöt évvel számtalan változást lehet számbavenni, a legfontosabb föladatok egyike, Európa újra evangelizálása viszont még hátra van. A tanulmányok a két fogalom – Európa és új evangelizálás – körüljárásával, tisztázásával, a mai helyzet rögzítésével és történelmi példák felidézésével járulnak hozzá a lassan bontakozó, ám Krisztus erejéből ellenállhatatlan sodrású folyamathoz. Az utolsó tanulmány pedig megragadó példával igazolja az ember személyiségének legmélyebb elkötelezettségét a talán személytelennek tűnő történelmi áramlatok közepette.

Európa – új evangelizálás

1. **Karl Lehmann: Mit jelent Európa újra evangelizálása?** Tanúskodni az evangélium mellett – Újra-evangelizálás Európában – Az újra-evangelizálás esélyei 3

2. **Hanna-Barbara Gerl: Milyen világot kell újra evangelizálni?** – A szekularizáció kettős horizontja – A kereszténység lehetséges munkatere 11

3. **Jan Kerkhofs: Európa ma – az egyházak szemszögéből nézve** – A közelmúlt társadalmi és gazdasági változásai – Az életminőség – A demográfiai krízis – A szellemi magatartás fejlődése 15

4. **Eberhard Straub: Nyugat önfeledtsége** *(Az evangélium mint a szekularizált világ végső magyarázata)* 22

5. **Yves-Marie Hilaire: Politikai vagy szociális katolicizmus?** *(Gondolatok a világi hívők vallási mozgalmáról Európában – 1860–1914)* – A politikai katolicizmus – „A szabadság, mint Belgiumban" – A német minta – A „megnemfelelés" vagyis a politikai katolicizmus kudarca több országban – A szociális katolicizmus a XIX. században – A szociális-katolikus mozgalom kivirágzása a XX. század elején 30

6. **Rémi Brague: Európa: minden út Rómába vezet** – Útam Európa felé – Európa körvonalai és formája – A középkor fontossága – A romanitás mint forma – Judaizmus, kereszténység, iszlám – Megtartani vagy megsemmisíteni az előzményt? – A reneszánsz eszméje – Az idegen mint saját – A kereszténység szerepe és felelőssége 42

7. **II. János Pál pápa: Beszéd az Európa Közösség előtt** 53

8. **Kereszty Rókus: Krisztus és Mónika** *(Az életszentség szerepe a teológia megújulásában)* – Mónika „útja" – Tanulságok 61

Karl LEHMANN

Mit jelent Európa újra evangelizálása?

Bizonyos idő óta az Egyház szótárában jelentkezik ez a szokatlan kifejezés: evangelizálás. Még ha a szó nem is honosodott meg igazán nálunk, mégis sokat mondhat az Egyház mai helyzetéről, fő feladatairól, továbbá arról, hogy hol állunk és mi a legkényszerítőbb kötelesség.

Az evangelizálás elsősorban Jézus Krisztus evangéliumának hirdetését jelenti, éspedig elsősorban olyan embereknek, akik a keresztény hitet még nem vagy már nem ismerik. Korábban a szót elsősorban a missziós területeken az első igehirdetésre alkalmazták. Lassanként azonban úgy látszott, hogy az üdvösség örömhíre mellett való szóban és tettben végbemenő tanúskodás más esetekben és más területeken is elsőrendű feladat lehet. De hogyan értelmezzük ezt?

Érezzük,hogy sokfelé és nálunk is megtalálható a feszültség két tény között: a legtöbb ember a keresztség felvételével „keresztény" lett, de a hitből fakadó élet alig ismerhető fel benne. Akad fiú, aki bérmálkozni akar, de nem tudja, hol van a templom, ahová mennie kell. Karácsonykor az ujságoknak meg kell magyarázni, hogy tulajdonképpen milyen ünnepre készülünk. Az ünnepi istentiszteleteken meg lehet figyelni, hogy milyen sokan még a Miatyánkot sem tudják együtt imádkozni, s a legegyszerűbb egyházi énekeket sem ismerik. Ezért nem eshetünk tévedésbe: sok templomba járó kereszténynek a hite is meglehetősen fogyatékos.

Nem olyan körülmények között élünk, hogy nagyon is szükséges a missziós tevékenység? A szomszédos Franciaországban már a második világháború után komolyan beszéltek arról, hogy a népesség nagy hányada eltávolodott a kereszténységtől. Az 1948-ik évi Mainz-i „katolikus napon" Ivo Zeiger jezsuita atya egyik előadásában a vallás-erköl-

csi helyzetet így jellemezte: „Németország missziós területté vált". Azóta ezt még jobban érezzük.

Az evangelizáció idegen szó, de ösztönzést adhat arra, helyzetünket jobban megértsük és új utakat keressünk. A II. Vatikáni Zsinat és az utóbbi idők pápái a kifejezést magukévá tették, és annak tartalmát is kifejtették, de felhívásuk sokfelé süket fülekre talált. Eljött az ideje, hogy behatóan foglalkozzunk a kérdéssel.

Tanúskodni az evangélium mellett. Az evangelizálás nyilvánvalóan összefügg magával az evangéliummal. Az evangéliumon többnyire magát a könyvet értjük, vagy annak egy fejezetét, amit az istentiszteleten felolvasnak. Amellett a mindennapi életben az üdvösség örömhírét jelenti. Az Ószövetségben általában Isten üdvözítő tervéről van szó, az Újszövetségben pedig Jézus személyéről, tetteiről és tanításáról. Az evangélium szószerint „örömhírt" jelent. De azt nem szabad valamilyen súly nélküli híradásnak tekinteni, hiszen az beszél az ítéletről is, amely érvényt szerez az isteni igazságosságnak.

Az „evangéliumnál" elsősorban nem az írásba foglalt tanításra kell gondolni, hanem inkább az élőszóval, közvetlenül és határozottan közölt tanuskodásra. Jézus maga az evangélium őshírdetője. Nála egységben van az, amit mond és amit tesz. Igehirdetését életével fedezi, továbbá csodáival, amelyekkel mint természetfölötti jelekkel igazolja az üdvösség idejének elérkezését. Az evangéliumot tehát mindig jellemzi a szó és a tett egysége, továbbá az élet erőteljes tanusága. Az evangélium hírdetése jellemző vonása Jézus és az Egyház egész életének. Lukács evangéliuma szerint Jézus azzal kezdi nyilvános működését, hogy az ószövetségi jövendölést alkalmazza magára. Eszerint az evangélium arról szól, hogy elérkezett az ember megszabadítása a régi kötöttségektől és beszűkülésektől, s hogy Isten népe meghívást kapott a szabadságra. Amellett Jézus különlegesen odafordul a szerencsétlenek felé, akik az élet kerekei alá kerültek. Lukács Jézus személyét és tetteit azzal világítja meg, hogy idézi Izajás 61,1 szavait: „Az Úr lelke van rajtam, ő kent fel engem és elküldött, hogy hírdessem a szegényeknek az üdvösség örömhírét, a foglyoknak a szabadulást, a vakoknak a látást és bejelentsem az Úr kegyelmének esztendejét" (Lk 4, 16-21). Az evangélium feloldja a régi szolgaság bilincseit és meghozza az igazi lelki szabadságot. Egyuttal azt is kifejezi, hogy mindez csak Istenhez való megtéréssel és a feltámadt

Krisztus életébe vetett hittel lehetséges, aki áldozatul adta magát értünk (Mk 1,14; 1Kor 15,1 kk).

Jézus az egész Egyháznak megbízatást adott, hogy hírdesse az evangéliumot minden népnek. Ezért azt hírdetni kell mindig, mindenütt és mindenkinek. Jézusnak az egyszer s mindenkorra elhangzott evangéliumát úgy kell minden korban lefordítani, hogy a különböző korok és nemzedékek emberei megértsék. Az üdvösségről szóló tanítás megvalósulása mindig is mélyen behatolt a történeti helyzetekbe és a korok kultúrájába. Ugyanakkor a kultúra is hatással volt rá. Éppen ezért kell az evangéliumot és a kultúrát megkülönböztetni. Az evangélium ugyanaz marad, az alakja azonban változik. Minden nyelv, amelyre lefordítják, új fényt vet rá. Egyes korokban úgy tekintettek Jézusra, mint a világ királyára és bírájára, máskor a szenvedő Megváltót látták benne, aki az egyes történelmi korok fájdalmát is hordozza. Napjaink is szolgáltatnak rá példát. Gondoljunk csak a gyónási praxis változásaira. A bűnök személytelen bevallása egy sötét gyóntatószékben más, mint a személyes beszélgetés, s mégis mindkét esetben a bűnök bocsánatáról van szó. Vagy gondoljunk a liturgikus tárgyak alakváltozására. A mai pásztorbot a püspök kezében a pásztori hatalom jelképe, azelőtt uralkodói hatalom jelvénye is volt. Az evangéliumnak tehát szüksége van a konkrét kultúrával történő érintkezésre, hogy ténylegesen behatoljon emberi világunkba. Jézus evangéliumának ma is szüksége van arra, hogy a megváltozott körülmények között begyökerezzék az életbe és jelen legyen benne. Az eddigi formák egyszerű ismétlése és továbbadása nem vezet célra. Meg kell fontolnunk, hogy ma nálunk hogyan lehet itthon az evangélium anélkül, hogy eredeti értelme változást szenvedne.

Újra-evangelizálás Európában. Az újra-evangelizálás szó arra mutat, hogy egyes helyzetekben újra kell kezdeni az egyszer már végbement evangelizálást. Már az ószövetségi időben is jelentkezett itt-ott bizonyos hitbeli fáradtság. Az eredeti lelkesedés alábbhagyott, az ige hallgatói kevesebb érdeklődést mutattak. Ilyen helyzet adódott pl. az efezusi egyházban, ahová a Jelenések könyvének szerzője ezt írta: „ismerem tetteidet, fáradozásaidat és kitartásodat... De az a kifogásom ellened, hogy elhagytad az első szeretetet. Gondold meg, honnan estél le és térj vissza első buzgóságodhoz (Jel 2,2-5). Vagyis hiányzott az a szolgálatkészség, odaadás, amellyel elindultak. A Zsi-

dóknak írt levél a maga összefüggésében szintén ilyen intő figyelmezetés egy fáradtnak látszó közösséghez: „A lankadt kezeket emeljétek fel, a megroggyant térdet egyenesítsétek ki és lábatokat szoktassátok egyenes járásra, nehogy kificamodjék, hanem inkább gyógyuljon meg" (Zsid 12,12-13).

A vallásosságnak és az Egyházhoz való kötődésnek a lazulását azonban nem kell csupán egyesek fáradtságának rovására írni. Ma ugyanis a vallásos értelmezés kiszorult az élet sok területéről, s nem is tulajdonítanak neki nagy jelentőséget. Ezért beszélünk elvilágiasodásról. Tudatunk és gondolkodásunk evilági lett, s úgy látszik, Istenre nincs is szükség. Legföljebb még a súlyos betegség és a halál határterületén jut eszünkbe. Látszólag az a kép tárul elénk, hogy a mindennapi életben nagyon sok embernek nincs szüksége Istenre és az Egyházra. Európában az elkereszténytelenedés olyan fokú lett, hogy jogosultnak látszik az igehírdetés elülről való elkezdése.

Ezekkel a gondolatokkal nem akarunk pesszimizmust szítani. Hiszen minden korban akadtak emberek, akik életüket az Istenbe vetett bizalomra alapozták akkor is, ha kifelé nem sokat lehetett látni belőle. Ugyanakkor sok templomba járó keresztény inkább csak szokásnak hódolt és a hétköznapok dolgaiban alig gondolt Istenre. Most úgy látszik, hogy a jövőben csak olyanok nevezik majd magukat kereszténynek, akik személyes döntéssel magukévá teszik a hitet, ami aztán életüket is láthatóan meghatározza.

Milyenek azok az emberek, akiknek az evangéliumot újra kell hirdetni? Nem pogányok, nem is „újpogányok". Egyesek ma már a „kereszténység utáni korról" beszélnek. Közöttük nincs senki, akinek az életére a kereszténység ne lett volna hatással, még akkor is, ha nem vallja magát kereszténynek. A kereszténység áthatotta a világot, amelyben élünk. Sok dolog van, ami az Egyházból ered, de elszakadt tőle, gazdátlan lett és egészen más összefüggésben jelentkezik újra az életben. A kereszt gyakran csak diszítő elem. A művészetben és a zenében is hasonló a helyzet. Pl. meghallgatják a Máté-passiót, de nem Krisztus szenvedése érdekli őket. A pop-zenébe átvettek eredetileg sok keresztény motívumot, mint pótlék-részt. Ami marad, az gyakran valamilyen tompa vallásosság, amit összekevernek a keleti vallások elemeivel. A „kereszténység utáni" európai ember számára a keresztény hit öröksége talán legészrevehetőbben még az erkölcsi

alapmagatartásban érezhető: bizonyos dolgokat nem tesz meg az ember. Az Egyház ellen sok panaszt hoznak fel, de azt senki sem tagadhatja, hogy a kereszténység erőteljesen hozzájárult az emberies világ kialakításához. Sőt még most is szállítja az anyagot a társadalom erkölcsi összetartozásához. Nem egy ember keresztény erkölcs szerint él akkor is, ha keresztény hitét maga mögött hagyta.

Ilyen körülmények között nem könnyű a hitigazságokat újra és meggyőzően hirdetni. Egyesek úgy gondolják, hogy nagyon jól ismerik a kereszténységet. Mások a keresztény hit emberi értékeit, pl. a szolidaritást, a teremtett világ megőrzését egyszerűen elhanyagolják. Ezért nehéz ilyen adottságok között túljutni a keresztény mázzal bevont életfelfogáson és eljutni a határozott arcú keresztény hitbeli meggyőződéshez, s még nehezebb azt közösségileg is kialakítani.

Az újra-evangelizálás esélyei. A szükségessé vált új evangelizálásnak mindenképpen meg kell világítani a keresztény hit frissességét és hallatlan ujdonságát. De hogyan érjük el ezt olyan világban, amelynek már mindenről megvan a kész ítélete és abból nem akar engedni? Ilyen légkörben nem elégedhetünk meg azzal, hogy a meglevő hagyományt mint biztos örökséget hangoztatjuk. Ilyen helyzetben az sem döntő, ha az Egyház intézményes berendezését kiszélesítjük vagy átszervezzük.

Inkább arra van szükség, hogy megkérdezzük: az intézmények képesítik–e az embereket arra az Egyházban, hogy tanuságot tegyenek hitükről? Minden tervet és kezdeményezést abból a szempontból kell megítélni, hogy az Egyház fő feladatát hordozzák-e, vagyis hogy előkészítik-e az embereket a mai adottságok között az életükkel való tanúskodásra. Nem szakemberek és specialisták képzésére van szükség, hanem arra, hogy az egyes keresztények vonzó példát adjanak. Ezt intézményes eszközökkel és főfoglalkozású személyekkel nem lehet elérni. Az egyes egyházközösségeknek is fel kell vetniük a kérdést, hogy munkájuk súlypontját hová helyezik. Valóban abba az igyekezetbe, hogy közösségük eleven tanuságot tegyen hitéről, reményéről és szeretetéről?

Közben a félreértéseket is el kell kerülni. Egyik ilyen félreértés volna az, ha úgy gondoljuk, hogy az Egyház társadalmi-kreatív tevékenységét csökkenteni kell, és visszavonulni a lelki élet terepére vagy a közösség belső életébe. Bár a társadalmi és karitatív tevékenységet

több okból már nem igen tudjuk kiszélesíteni, de azért még nem húzódhatunk vissza a társadalom védett fülkéibe. Az Egyház mindenki számára itt van, és együtt kell viselnie a felelősséget az élet egészéért. De kétségtelen, hogy az Egyház berendezkedését úgy kell megújítani, hogy valóban meggyőző, példaadó és előre mutató, világító jel legyen. Ez érvényes az óvodáktól a kórházakig. Az evangelizálásnak meg kell őrizni és hatékonnyá tenni minden átalakító és reményt keltő erőt az Egyház eddigi történetéből. Nem szabad semmit elveszíteni és elhanyagolni abból, ami eddig jó volt. De az „új evangelizálás" nem egyszerűen abban áll, hogy a korábbi hagyományt felélesszük és visszahozzuk. Ez volna éppen a második félreértés. Az Egyháznak nem szabad bátortalanul csak ahhoz hozzányúlni, ami eddig volt, hanem az evangéliumból bátran hidat kell verni korunk feladataihoz. Ilyen bátorság nélkül nincs új evangelizálás. Új utakra és módszerekre is szükség van. Közben tanulhatunk más egyházaktól, sőt még a megújult népmisszió tapasztalataiból is. Gondolok az új lelkiségi irányzatokra és vallásos kezdeményezésekre.

Ami az Egyháznak a jövőben életszükséglete lesz, abból már sok dolog megvalósult a különféle egyesületekben, csoportokban és lelki közösségekben. Vagyis, nem állunk nulla ponton. Az előőrs már felsorakozik az új területeken.

Mivel jellemezhetjük az új evangelizálást? Csak három pontot nevezek meg.

1. A jövőben szükség lesz helyekre, csoportokra, mozgalmakra és közösségekre, ahol találkoznak olyan emberek, akiknek megvan a határozott szándékuk, hogy a hitből éljenek. Ott tanulhatnak egymástól és segíthetik egymást. A kereszténységnek ebben a diaszpora-helyzetében egyre nagyobb szükség lesz a hit, a remény és a szeretet erősítésére. Csak így lesz a hitünk ismét határozott és csak így kapja meg igazi arculatát. Amit a keresztények közösen megtehetnek, azt közösen meg is kell valósítaniuk. De az elmosódott és a hit megvallásától félő ökumenizmus senkinek sem használ. Én magam üdvözlöm a hit megvallásának új, közösségi formáit, amelyeket különböző vidéken már tapasztalhatunk.

2. Aki biztosan meggyökerezett a hitben, az már olykor kimehet és ki is fog menni az egyházközösség és az Egyház határára. Nekünk ott „kint" sok mindent meg kell hallani és kellő érzékkel befogadni. Sok

rejtett csatlakozási pontot találhatunk, amelyek elvezethetnek a hit értelmezését célzó párbeszédhez. Mivel a frontok szétforgácsolódtak, azért az Egyházon kívül is akadnak emberek, akiket aggaszt az emberiség sorsa. Itt nemcsak új szövetségesekre tehetünk szert, hanem szimpatizánsokat és esetleg új tagokat is találhatunk.

3. Az európai társadalomnak sok tagja már egyáltalán nem is tudja, hogy igazában honnan erednek szellemi értékei és meggyőződései. Hogyan lehet pl. az emberi méltóságot kivétel nélkül mindenki számára megkövetelni, ha nem vezetjük vissza Isten teremtő munkájára? Kell, hogy legyen bátorságunk megjelölni és világosan kimutatni a hitbeli gyökerét olyan motívumoknak, amelyeket minduntalan emlegetünk, mint pl. az élet tiszteletét. Újra tudatosítani kell sok magatartási módnak a keresztény tartalmát. Ha mi jobban bízunk hitünkben, akkor a szellemi vitákban is bátrabbak leszünk. Szert kell tennünk szellemi offenzívára és nem engedhetjük meg, hogy félretoljanak, s így állandó védekezésre szoruljunk.

A legnagyobb kihívás Isten létének kérdése marad. De azt a maga egész terjedelmében újra előtérbe kell hozni. Csak egyedül ez teheti az embereket lelkileg nyugtalanná, s arra készteti őket, hogy keressék az igazságot, amit csak tőle kaphatnak meg.

Az újra-evangelizálás sokkal sürgősebb feladat, mint gondoljuk. A marxista rendszer alól felszabadult területen honfitársaink milliói azt sem tudják, hogy mi a kereszténység. Hol marad a küldetésük, hogy a kereszténység reménykeltő hatásáról meggyőzzük őket? Keletnek és nyugatnak össze kell fogni egy új Európában, nemcsak gazdaságilag és politikailag, hiszen éppen benső egysége hiányzik. Ahhoz pedig szellemi alapra van szükség. Amit keleten a keresztények az elnyomás éveiben a hitükből megmentettek, annak nem szabad a nyugati civilizációval való találkozásban veszendőbe menni. De ők csak akkor mérik magukat össze vele, ha annak melléktermékei és következményei nem taszítják őket még mélyebbre. Mi tanulhatunk tőlük és segíthetünk nekik. Nem ok nélkül hívott össze II. János Pál pápa 1991 novemberében püspöki szinodust, hogy az európai Egyház megerősödéséről tárgyaljon. Ennek a mottója is az volt, hogy legyünk Krisztus tanui. Ezért tehát először saját hitünket kell mélyebben felfedeznünk, s csak egy megújult Európából tekinthetünk a harmadik világ fiatal egyházai felé, akikről ma gyakran elfeledkezünk. Fel kell készülnünk a

többi vallással folytatandó párbeszédre is, főleg azokkal, amelyek az egy Istenben hisznek. A szerencsétlen „öböl-háború" után előtérbe került a keresztény-zsidó-mohamedán párbeszéd is.

Világunk rövid idő alatt hirtelen változáson ment át. Számunkra, keresztények számára a szellemi tájékozódás nem lehetséges a radikális újra-evangelizálás nélkül.

Fordította: Gál Ferenc

Hanna-Barbara GERL

Milyen világot kell újra evangelizálni?

A szekularizáció kettős horizontja. A világ "elvilágiasodását" mondjuk szekularizációnak. A szó a keresztények számára sokszor a sajnálkozás szinezetét is mutatja. Az ilyen elvilágiasodás már a középkorban és annak az újkorba történt kínos átmenetével megkezdődött. Akkor indult el a védekezés az Egyháznak olyan átfogó szerepe ellen, amely az élet minden jelenségét áthatotta keresztény jelleggel. Ebből a védekezésből nőtt ki azután az a tudat, illetve törekvés, hogy az általános emberi és polgári mivoltot vallási megalapozás nélkül kell kifejezni. A szekularizálás először jogi területen egy szerzetesnek a világi állapotba való visszahelyezését jelentette. Majd 1803-tól az egyházi javaknak az állam általi kisajátítását értették rajta. A szekularizáció tehát az újkorban úgy jelentkezett, mint tiltakozás egy szűknek érzett, egyházilag irányított életforma ellen.

Másrészt a szekularizáció felszabadítás akar lenni. A „világot" úgy kezdték értelmezni, mint magában álló valóságot, amelynek megvan az igénye, hogy politikai, gazdasági, tudományos, jogi és civil területen saját szabályai szerint rendezkedjék be. A természettörvényt tovább fejlesztve kezdtek beszélni az ember általános jogairól, amelyek természetes méltóságából folynak. Ebben a keretben még a vallásos meggyőződés is védelmet talált, de visszaterelve a privát szférába. Az ilyen átértékelés hatása alatt a mindennapi élet „profán" lett, s ugyanakkor önálló, független és értelmét a kultúra, illetve az egyedek megtartása adta meg.

Az utóbbi felfogáshoz meg kell jegyezni, hogy önmagában a tudomány, a technika, a polgári állam és a civil jog nem kereszténységellenes, már azért sem, mert ezek a kereszténység szellemi magatartásából, az embernek a világ fölé való emeléséből jöttek létre. A

folyamat megkezdődött a Teremtés könyvében, a világ teremtett jellegének kimondásával, és azzal az isteni akarattal, hogy a világ az emberért van. A világ feletti uralom alapja a szellem, és az öntörvényű emberi világ megfelel az ember szabadságának és így a keresztény felfogásnak is.

Természetesen az így nyert erők tragikusan célt téveszthetnek, s ez meg is történik. Évek óta ezt a félre terelődést ilyen cím alatt regisztrálják: „A kereszténység kegyelem nélküli következménye". De közvetve ez az ellenvetés is elismeri, hogy a kereszténység nyitotta meg a világi és az emberi területek öntörvényűségének felismerését.

Ezzel rámutattunk a szekularizáció veszélyeire, amelyeket csak akkor veszünk észre, ha helyesen nevezzük meg őket. A keresztény középkor életérzését és világképét nyilvánvalóan még egy hierarchikus zártság és analóg gondolkodás jellemezte, amely a teológiai Summákban, a rendi társadalom politikai és kozmikus berendezésében ugyanazt az isteni rendet látta működni. A „régi ember" életérzésének alapja az volt, hogy a Teremtő az egész kozmoszt az emberre irányította, s amellett mind a kozmosz, mind az ember rendezett határok közé van szorítva. Ezt a kimért végességet úgy tekintették, mint biztonságot. De az újkorban szembekerült vele a végtelenség, a mérték elvesztése, s ez más módon ugyan, de úgy jelentkezik, mint kísérlet egy hármas autonómia megvalósítására. Már a reneszánsz óta beszéltek a természet autonómiájáról, amit a felvilágosodás kora még jobban megerősített, s azt úgy fogták fel, mint irányító és kiegyensúlyozó erőt, ami az egyén és a társadalom autonómiájának is alapja. Ez befolyásolja a kulturát is, mint az ember által létrehozott második természetet.

Az öntörvényűség túlhangsúlyozása magával hozta a mindent hordozó isteni okságtól való elszakadást és ennek megvolt a veszélye: a feltétlen értékeket meghatározó erejének semmibe vétele. Az értékek most már kizárólag az evilági tapasztalat határozta meg, s így magának a természetnek a fogalma is fellazult. Különösen a technikai és a természettudományi kutatás mutatta ki, hogy nem köti magát értékmegállapításokhoz. Így jutottunk el ma a személy erős fenyegetettségéhez, értékének és értelmének mellőzéséhez. A kollektív gondolat előre törése és a racionális cselekvés áttörő kényszere nagyon beszűkítették a szabadság terét, s azzal együtt az emberi lét értelmének keresését.

A kereszténység lehetséges munkatere. Itt volna egy lehetséges kapcsolódási pont az evangélium hirdetéséhez. Éppen az autonómnak mondott haladás kiszámíthatatlan következményeinek megtapasztalása nyithat meg új lehetőséget. Nem úgy, hogy visszatérünk a politikai-polgári berendezkedés vallásos szinezetéhez vagy a tudomány, a technika és a kutatás vallásos irányításához, hanem azok előzetes értelmi meghatározásához. Ilyen értelmet természetesen nem lehet csinálni, hanem csak felismerni, tudomásul venni. Éspedig nem a kevés beavatott van erre hivatva, hanem mindenki, hiszen emberi kvalitás az, hogy mindennek keressük az értelmét és ehhez különösképpen hozzásegít a Biblia. Az ember nincs a világ „strukturáiba" belekötve, hogy ott egy funkciót kifejtsen és elhasználódjék. Az elveszíthetetlen méltóság, a másokkal nem helyettesíthető felelősség új szellemi határozottsággal csak akkor jelenik meg, ha elismerjük az embernek azt a közvetlen képességét, hogy Istent meghallhatja és hozzá való tartozást átélheti. Itt kell keresni a személy nagykoruságához vezető utat, nem pedig a valláskritikai autonómiában, ahogy Feuerbach és Nietzsche állította. Újra meg kell tanulni a párbeszédet az Istentől való eredettel.

A kereszténység eddigi, kulturális értelemben is vett magától értetődöttségét felváltotta az az állítás, hogy nem magától értetődő. Pedig a keresztségben felszinre jut mindig a feltétlenség, a határozottság. Századunkban az embereket a tapasztalás meggyőzhette arról, hogy a keresztény egyházakban és körülöttük kialakul egy erőtér. Nem ok nélkül gyülekeztek ott a totalitárius rendszerekkel szemben az ellenállási mozgalmak. Keresztények, ateisták, kételkedők megéreztek valamilyen szilárdságot, amit nehezebb legyőzni, mint a többi intézményt. Az itteni földi célok mögött van az a cél, amely miatt az Egyház nem engedi, hogy a hatalom képviselői a mindent simára egyengető henger alá dobják. Az ember képe többet elárul, mint azt, hogy a földből való, más is van benne, nemcsak anyag. Ez a kép minden meghurcoltatásban kísérte az Egyházat, mert tudta, hogy a beszennyezett emberkép előtt is isteni hivatás áll. Itt az ember belülről önmaga fölé emelkedik, s ezt nem ritkán olyanok is észreveszik, akik nem vallásosak: „Aki szorult helyzetbe jut, itt talál tetőt és falat, s nem hiába imádkozik" (Reiner Kunze).

Az intézmények különféle mulasztásai, tévedései, fékező hatásai alkotják az egyik oldalt. A másik oldal viszont - egyszerűen, törté-

netileg szólva, nem a hit szempontjából - az intézménynek az a szerepe, hogy az emberiesség biztosítéka legyen. Ez a sajátság nemzetek fölötti. Nem köti meg a fajiság, néphez való tartozás, politikai rendszer, sőt a tudomány és a különféle gondolkodásmód sem: „Az Egyház azt állítja az emberi gondolkodás elé, ami az élet alapja, az erkölcsiséget. Úgy tesz, mint az akna, amely elvezeti a talajvizet. Olyan, mint a só, amely ízt ad. Ki vehetné át azt a feladatot, hogy az embert hozzámérje abszolút méltóságához? Nem a hasznosság mértékével méri, nem is valamilyen pártideológia szempontjai szerint, ami az embert kiforgatja igazi mivoltából. „Ezeknek az álláspontjuk az, hogy nekik nem az ember számít. Az embert úgy kell felhasználni a társadalom építésében, mint a téglát vagy cementet. Belőlük kell építeni, nem az ő számukra" - így jellemezte a kivégzett orosz lírikus, Ossip Mandelstam, a milliók gyilkosait. Ki mond ellen az ember cementszerű felhasználásának, ha nem a kereszténység által jól-rosszul képviselt meggyőződés az ember személyes méltóságáról?

Mindenütt, ahol valami modernebbet emlegetnek, mint pl. a felvilágosodás, ott csak újra fogalmazásról van szó. Pedig nem a régi szólamokra van szükség, hanem az igazi emberinek a megvilágosítására, de az igazában csak Isten oldaláról világítható meg. Ezen a téren nyulhat bele az evangélium a szekularizált világba. Teilhard de Chardin hátrahagyott művét, „Az isteni miljőt" (Le Milieu divin, 1957) azoknak ajánlotta, akik szeretik a világot. Ez lehet az újra evangelizálás mottója is.

Fordította: Győrffy Andrea

Jan KERKHOFS

Európa ma – az egyházak szemszögéből nézve

Európa egyszerre egy és sok. Minden területen – legyen az gazdaság, kultúra, társadalom, politika vagy vallás, – Kelet- Közép- és Nyugat-Európa a közös vonások és az alapvető hasonló fejlődés mellett meglepő különbözőségeket mutat fel. A jelen tanulmányban kénytelenek vagyunk Nyugat-Európára szorítkozni, mégpedig a „Tizenkettek" Európájára, és miután röviden utalunk a legujabb társadalmi és gazdasági változásokra, igyekszünk Európa ezen részének a szellemi fejlődését is figyelemmel kisérni.

A közelmúlt társadalmi és gazdasági változásai. A XX. század második felében a legfontosabb esemény kétségtelenül az az egységesítő folyamat volt, amelyet Nyugat-Európa a második világháború után átélt. Ez a folyamat hatott minden európai államra,beleértve Skandináviát és a középeurópai államokat is. Hatása érezhető az élet minden területén. Mi, európaiak határozottan egyesült Európát akarunk. Az „Európa-barométer" adatai szerint az európai közösség országaiban a lakosság 70%-a kívánja országa beletartozását a közösségbe.

Az életminőség. Az európaiak legnagyobb részére az életszínvonal bámulatos emelkedése van hatással. Az európai ember jövedelme általában emelkedik és ugyanazért a pénzért kevesebbet kell dolgozni. Az évtizedek óta tartó béke, az új technológiák alkalmazása és a kereskedelem jobb megszervezése feltünő módon emelte a termelékenységet és szolgáltatást. Németországban 1991-ben a munkára fordított idő csak 50%-a volt annak, ami 1945-50-ben még szükséges volt. Franciaországban 1800-ban az átlagos életkor 36 év volt, s ebből egy ember egyfolytában számítva 11 évet töltött munkában. Ezzel szemben az életkor 1990–ben 73 év volt, s abból egyfolytában számít-

va 8 évet töltöttek munkában. Ezzel párhuzamosan nőtt az egy személyre eső jövedelem. Ha pl. ezt 1970-ben 73 egységben tartjuk számon, akkor 1988-ban már 109 egységet kell venni. Az emelkedés nagysága legjobban tapasztalható volt Irországban, Spanyolországban és Olaszországban. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az aránylag gazdag államok, mint Németország, Luxemburg és Franciaország mellett nincsenek szegény államok, mint pl. Írország, Görögország és Portugália.

A jövedelem emelkedésének egyik következménye az, hogy az európai ember többet törődhet önmaga kiképzésével és a szabadidő felhasználásával. Erre vonatkozólag egy-két példa: A nevezetes Földközi-Tengeri Klub tagjainak száma 1950-ben 2300 volt, s a szám azóta 20 millióra emelkedett. Különben a szabadidő új munkahelyek létrehozásának egyik legfontosabb forrása lett. Mióta az iskolákat demokratizálták és az iskolázás idejét kiterjesztették, a fiatalok később lépnek be hivatásbeli munkahelyükre. A lakosságnak a közművelődésben levő részaránya jelentősen megváltozott. A magasabb tanulmányokat végzők száma 1970/71-ben 3,5 millió volt, 1986/87-ben pedig 6,6 millió, s ennek 46%-át nők alkották. A heti 38 iskolaóra-rendszer nagyjából mindenütt megvalósult, sőt néhol igyekeznek 35 órára leszorítani. Az 50 éves nőknek csak a fele folytat kereső munkát. Sok férfi már 60 éves korában nyugdíjba megy, s így még 15-20 évet tölthet szabadidőben. Sok fiatal európainak ma a szabadidő fontosabb, mint a munka, bár mind dolgozni akarnak és félnek a munkanélküliségtől.

Közben a munka tartalma is változott. A foglalkoztatottak 60%-a a szolgáltatási szektorban tevékenykedik és kevesebb, mint 8%-a a mezőgazdaságban. Az iparban és a mezőgazdaságban a gépesítés következtében állandóan fogy a munkahely. Hasonlóképpen a munka értelme is változott. Miközben a bér és a kereset továbbra is ösztönző maradt, a munka szociális szempontja (beletartozás egy csoportba, kapcsolat az emberekkel) sokak számára különös jelentőségű lett. A munkanélküliséget úgy is tekintik, mint kizárást a társadalomból.

A munkanélküliek nagy része szegény. De más szegények is vannak Európában. Becslések szerint a Tizenkettő Európájában 15% a szegény (1990-ben 50 millió). A megfigyelők azt mondják, hogy a szegények és a gazdagok között az űr növekszik. Ennek ellenére a

szociális szempontokat még mindig eléggé elhanyagolják. Fontos kezdeményezés volt az, hogy 1989-ben a strassburgi csúcskonferencián elfogadták „A munkavállalók szociális alapjogainak európai chartáját". Ez azonban még meglehetősen korlátozott. A politikusok a gazdasági tényezőknek még mindig nagyobb figyelmet szentelnek, mint a szociális feladatoknak.

A demográfiai krízis. Az életszínvonal emelkedése, a tudomány elsajátításának lehetősége,a nők emancipációja, a szexuális forradalom és még egyéb tényezők, mint pl. „az ideológiák vége", elősegítette sz individualizmus terjedését, pozitív és negatív oldalával együtt. Ez elsősorban a nemek kapcsolatában mutatkozott meg. Bár az európaiak nagy része az egészség után még mindig a családot tartja legnagyobb értéknek, de ugyanakkor nem készek arra, hogy személyes jólétüket egy talán sikertelen házasságért feláldozzák, vagy hogy szabadidejüket a gyermekek tönkretegyék. A gyermeket inkább tehernek érzik, s nem is akarják látni magatartásuk következményeit.

Az „Európai közösség" országaiban 1960–ban 125,300 válás volt, 1988–ban pedig már 534,200 (bár Irországban a válás tilos és a 70–es évek végéig Spanyolországban és Olaszországban eléggé korlátozott volt). Franciaországban 1988–ban három és félszer annyi válás volt, mint 1960–ban. Belgiumban és Hollandiában négyszer annyi. Dániában 1987–ben 100 házasságra 41 válás esett, Svédországban 43, Angliában 41. Eszerint Európában a fiatalok házasság nélküli együttélése egyre gyakoribb. Ennek megfelelően nagy a házasságon kívül született gyermekek száma is: 1989–ben Dániában 45%, Franciarországban 28%, Angliában 27%. A nyugateurópai országokban 100 terhességre 15–35 megszakítás esik, a középeurópai helyzet ennél roszabb.

Érthető, hogy ennek megfelelően a születési arányszám is lesüllyedt, s ez Európa jövőjének a legnagyobb veszélye. A gyermekáldás csökkenésével együtt jár a népesség elöregedése, s a keleteurópai államokban ez méginkább tapasztalható.

Egyenlőre Nyugat-Európában a népesség számának egyensulyát a bevándorlás biztosítja. Ők adják a szükséges munkaerőpótlást is. A bevándorlók egy része európai, illetőleg az európai közösség országaiból való, de jó harmada afrikai és délázsiai. Másféle demográfiai problémát mutat a Földközi-tenger melléke. Becslések szerint Észak-

Afrika és Dél-Európa lakossága 2000-ben az 1990-es 360 millióról 450 millióra emelkedik majd, de ennek csak egy harmada lesz déleurópai, holott 1990-ben még 50% volt, 1950-ben pedig kétharmad. 2025 körül az európai közösség országainak lakossága 350 millió lesz, ezzel szemben a Földközi-tenger mellékéé 500 millió, s a nagy többsége mohamedán országokból jön, ahol a szaporodás sokkal nagyobb. Az északafrikai országoknak 1990 és 2000 között 25 millió új munkahelyre lesz szükségük. Ez pedig a kormányok számára nagy kihívás. A délről észak felé történő kivándorlást csak úgy lehet megakadályozni, ha a tőkeberuházás északról dél felé irányul. Ha eltekintünk az alkalmi vendégmunkások millióitól, 1990-ben már akkor is öt és fél millió mohamedán élt mint állandó kisebbség Franciaországban, Németországban és Angliában. Ezeknek az embereknek és családjaiknak a társadalomba való beilleszkedése mindenütt új problémákat jelent. Különösen a nagy városok lettek a sokkulturájú és sokvallású fejlődés színterei.

A délről jövő bevándorlás mellé társul a keletiek törekvése. Hivatalos iratokkal vagy azok nélkül az emberek milliói keresnek jobb megélhetést Nyugat-Európában, főleg Németországban. Egyedül 1991-ben kétszázezren kértek itt letelepedési engedélyt. És senki sem tudja megmondani, hogy hányan lesznek, akik a volt Szovjetunióból útra kelnek.

Ez a népvándorlás felkelti az idegenektől való félelmet, sőt szítja a gyűlöletet. A szélsőjobboldali politikai pártok ki is használják ezt a jelenséget és sokszor tévesen informálják a közvéleményt. Adott esetben ezek a pártok már az országhatárokon át is szervezkednek. A közvéleménykutatás azonban azt mutatja, hogy a lakosság legnagyobb része még sok türelemmel rendelkezik.

A szellemi magatartás fejlődése. Nemcsak a hivatalos európai statisztikák segítenek bennünket abban, hogy az „idők jeleit" leolvassuk, amelyek ma Európát jellemzik. Számba kell venni az átlagos férfiak és nők véleményét és meggyőződését is. Ez késztette az „European Values Study" alapítványt arra, hogy 1990-91-ben megismételje a nagy körkérdést. A következőkben ennek adataira hivatkozunk.

Az az Európa, amelyről itt szó van, a következő országokat foglalja magába: Belgium, Franciaország, Németország, Nagy-Britannia,

Észak-Írország, Írország, Olaszország, Hollandia, Spanyolország és Portugália. Az emberek ezreit kérték arra, hogy nyilatkozzanak: személyes értékelésük szerint milyen sorrendbe sorolnák ezt a hat értéket: munka, szabadidő, barátok és rokonok, család, politika és vallás. Ha a „nagyon fontos" kategóriához még hozzátesszük a „meglehetősen fontos" kategóriát, akkor a tíz országra összefoglalólag a következő tagozódás adódik: család 96%, barátok és rokonok 90%, munka 87%, szabadidő 82,5%, vallás 49% és politika 34%. A „nagyon fontos" kategóriában a család 81%-ot kapott, a munka 52%-ot. Természetesen az egyes országok között figyelemre méltó különbségek is vannak. Pl. a vallás Írországban 87%-ot kapott, Olaszországban 36%-ot. A politika pedig Hollandiában 53%-ot, viszont Spanyolországban csak 20%-ot.

Jellemző különbségeket és gyakran közös törekvéseket tapasztalhatunk abban is, ahogyan felmérik a lakosság bizalmát az intézmények iránt. Továbbá az is megfigyelhető, hogy az európai egyesülési törekvés nem csökkenti a saját haza szeretetét. Nagyon sok a „nagyon büszke" és a „meglehetősen büszke" megjelölés a nemzeti hovatartozásra. Egyetlen kivétel Németország, ahol a hazafiság inkább a rész-államokkal kapcsolatos, nem az egész országgal vagy nemzettel.

Az egyes intézmények iránti bizalom nagyjából így fest: A rendőrség iránt 67%, az Európai Közösség iránt 57%, az iskolázás iránt 35%, a hadsereg iránt 51%, a szociális biztosítási rendszer iránt 39%, a nagyvállalatok iránt 50%, a jogrend iránt 51%, az egyházak iránt 49%, a Nato iránt 45%, a parlament iránt 45%, a sajtó iránt 34% és a szakszervezetek iránt 33%.

A nők emancipációja nyugaton a XX. század második felében sokkal jellemzőbb probléma lett, mint másutt. A közvéleménykutatás azt a kérdést tette fel, hogy az emberek hogyan viszonyulnak a női mozgalmakhoz: helyeslik vagy nem? Egész Nyugat-Európára ez a kép állt elő: a többség (60%) helyesli a női törekvéseket, de különbségek itt is vannak. Portugáliában csak 55%, Spanyolországban 56%, Olaszországban 43%, Írországban 85% és Angliában 73%, s ezzel megelőzi a skandináv államokat. Feltűnő a különbség a Földközi-tenger melléki államok és a többi állam között. Ugyanakkor a hagyományosan katolikus és protestáns államok között az eltérés nem jelentős.

A vizsgálódás azt is megmutatta, hogy a fiatal nemzedék meglepően megkülönbözteti magát az idősebb korosztályoktól. Különösen áll ez olyan korosztályokra, ahol a szekularizáció még nem nagy múltra tekint vissza, és ahol a változás gyorsabb ütemben folyik. Ott a különböző mentalitás és a két kultúra egymás mellett való létezése jobban felismerhető még olyan fogalmakra vonatkozóan is, mint család, munka, vallás, állam. Az Egyházhoz és a keresztény hithez való viszony nemcsak a fiataloknál változott meg, hanem az 50 év alatti lakosság nagy részénél is. Most ebből ragadunk ki néhány adatot.

Bár a nyugateurópaiak 61%-a vallásosnak mondja magát (28% nem vallásos, 5% meggyőződéses ateista), és bár 70%-a kíván keresztény keresztelést, házasságkötést és temetést, de csak 33% hisz a feltámadásban és 21% Krisztus megtestesülésében. A kutatás eredménye azt mutatja, hogy akik hisznek a feltámadásban, azoknak is csak egy harmada hisz Krisztus emberré levésében. Feltűnő, hogy Svédországban 21% hisz a feltámadásban és 20% Krisztus megtestesülésében. Ezeket az értékeket össze lehet hasonlítani azokkal, amelyekkel az emberek istenfogalmukat magyarázzák: 28% hisz a személyes Istenben, míg 32% csak valamilyen szellemnek vagy életerőnek gondolja. Ez a szám Írországban 67%, illetve 24% és Hollandiában 28, illetve 41%. Tehát sokan Istenről úgy gondolkodnak, mint a világ belső tényezőjéről, nem pedig úgy, mint „Ábrahám, Izsák és Jákob Istenéről".

Természetes, hogy az ilyen szellemi beállítottság befojásolja az európai embernek az Egyházhoz való viszonyát is. Ebből a szempontból különösen tanulságos a reakció arra a kérdésre, hogy vajon az Egyház Európa egyes országainak bizonyos problémáira megfelelő megoldást adhat-e. Ami az egyes emberek morális problémáit és bajait illeti, arra vonatkozólag a kapott válaszok 36%-a pozitív. Hogy az Egyház a családok, illetve a társadalom kérdéseiben helyes választ adhat-e, arra a megkérdezettek 32,5%-a, illetve 27%-a válaszolt igennel. De ott, ahol az egyes emberek lelki szükségleteiről van szó, ott 54% a pozitív válasz.

Egy másik kérdés az volt, hogy az európai országok számára kedvező-e, ha az egyházaknak bizonyos témakörben megvan a saját felfogásuk. Az eredmény ilyen: Normális dolog, ha az egyházaknak a következő témákban megvan a saját felfogásuk: a leszerelés 54%, az

abortusz 50%, a harmadik világ problémái 76%, a faji megkülönböztetés 67%, a házasságon kívüli nemi kapcsolat 39%, a munkanélküliség 45%, az euthanázia 56%, a homoszexualitás 34%, a környezetvédelem 51% és a kormánypolitika 22%. Azt tehát elismerik, hogy az Egyháznak ilyen területeken meg lehet általánosságban a véleménye, de ahhoz nincs joga, hogy a személyi érdekszférába beavatkozzék.

Összefoglalólag és anélkül, hogy finomabb árnyalatokba bocsátkoznánk, azt mondhatjuk, hogy az átlag európai ember inkább individualista felfogásba menekül, éspedig az erkölcs, a politika, a hit és családi élet területén. Ez az individualizmus két dologra mutat rá. Benne van egy bizonyos narcizmus és másrészt a személyes szabadság nagy jelentőségének nagy elismerése. Ugyanígy a nagyobb türelem jelenthet egy bizonyos relativizmust vagy a felebarát „más"-ságának elfogadását. Egyébként az európai „individualista" alapjában véve nagyon is szociálisnak adja ki magát. Sokkal inkább bízik ma a szakszervezetekben, a nagy vállalkozásokban, az Európai Közösségben, a szociális biztonság rendszerében és a szakképzettségben, mint 1981-ben. Továbbra is begyökerezve marad városba, vidékbe és tartományba, s kész arra, hogy életét családjának áldozza (legtöbb esetben kizárólag annak). Nem keresi a szélsőséget, hanem a kiegyensúlyozottságot, a sok érték között a középső helyet, amit élete kiegészítőjének fog fel. Ilyenek: a béke, a biztonság, a szabadság, az egyenlőség, a család és a személyes kapcsolódás. De úgy látszik, hogy az európai ember Isten immanenciájának és transzcendenciájának feszültségében egyre inkább az immanencia felé hajlik. Sőt egy bizonyos vallási szinezetű agnoszticizmus felé. Csak egy kisebbség várja az európai egyházaktól problémáinak megoldását. Lehet, hogy az egyházaktól való elfordulást éppen az magyarázza, hogy nem tudnak mit várni tőlük.

Fordította: Győrffy Andrea

Eberhard STRAUB

Nyugat önfeledtsége

Az evangélium mint a szekularizált világ végső magyarázata

A legújabb kor magától értetődő meggyőződéséhez tartozik egyelőre, hogy a „poszt-modern" kor lassan átmegy egy „poszt-keresztény" időszakba. Az „egyelőre" érthető abból, hogy ebben a technikai-gazdasági szempontok szerint értékelő világban minden meggyőződés hamar tulhaladottá válik. De a keresztények is szükségesnek tartják a világ kereszténység utáni állapotának elismerését, s úgy gondolják, hogy akkor problémaismerően és nyíltan, a valóság talaján állva folytathatnak párbeszédet a világgal, ami ma nagy erénynek számít.

A kereszténynek különben is mindig vitatkozniuk kellett, kezdet óta. Nem azért, hogy megértessék magukat, hanem azért, hogy a megváltozott korokban az evangéliumot érthetővé tegyék. Már alapítójuk megmondta, hogy jelentős nehézségekbe fognak ütközni, amikor a világban az üdvösség örömhírét hírdetik, amikor szerinte élnek és róla tanuskodnak. Bizonyos értelemben még az úgynevezett megkeresztelt világ is rászorult a kitartó evangélizálásra. A „keresztény nyugat" története nagyrészt annak a szüntelen törekvésnek a története, hogy ezt a területet valóban kereszténnyé tegyék, s ebbe beletartozott az a vita is, hogy melyik az a „valódi evangélium", amelyet hirdetni kell. Az Egyház az adott körülmények között, küldetésének megfelelően, missziós tevékenységet fejtett ki. Néha a külső feltételek kedvezőbbek voltak, mint ma, mert az akkori társadalom kereszténynek tudta magát, és amennyiben éppen hívő volt, a hitet is továbbadta. A további követelmény azonban akkor is az volt, hogy akik a hitet elfogadták, éljenek igazi keresztény életet.

Minden esetre ebben a „poszt-modern" korban nemcsak a kereszténység találkozik közömbösséggel és érdektelenséggel. Sokan csak a múlt emlékét látják benne, ami úgy is meg fog szűnni, ezért legföljebb semleges részvétre számíthat, amit megadnak minden olyan jelenségnek, ami fölött eljárt a történelem, ezért már idegen ebben a világban. Ugyanez jár ki a filozófiai, a politikai-ideológiai irányzatoknak, a humanista műveltség fogalmainak, amelyek valamilyen formában, és sokszor az egyházi érdeket mellőzve, igyekeznek az ember szabadságát és méltóságát, illetve személyiségét védelmezni vagy megalapozni.

A poszt-modern, a közvetlenül korunkbeli filozófia törekvése az, hogy a történelem nagy témáit, az ember szabadságát és méltóságát az igazsággal való összefüggésben érvényesítse. Mindegy, hogy ezt az igazságot keresztény módon értik, vagy történeti-tudományos alapon, vagy éppen olyan „nagy elbeszélések" és mesék alapján, amelyek hatékonyaknak látszanak. Ezek érdekes költői vázlatok, amelyek versenyeznek egymással, de az utat nem állják el és nem zavarják egymást. Egymás mellett élnek, közönbösen, a szójátékok anarchiájában, s mindegyik megelégedett, mert minden játék a maga szabályain belül értelmes és megvan a maga kizárólagos jelentése. A játékoknak és stílusoknak a pluralitása azt akarja bizonyítani, hogy az ember csak ott szabad, ahol játszik, ahol ünnepli magát. Itt érzi, hogy szembenáll az önkényuralommal és kötelezőnek érzi magára azt az igazságot, amely másoknak is meg van engedve. Sőt elmehet odáig, hogy leleplezi olyan játékszabályok helytelenségét, amelyeket nem a „játék kedvéért" állítottak fel.

De ha minden csak játék, akkor az észszerűség is a játék tárgyává válik. Ez a magatartás az egyént, a személyiséget is kikezdi és feloldja, hiszen az is csak egy elképzeléssel különbözik a többi dologtól. Az egyén, akiről Goethe még úgy gondolkozott, mint kiszámíthatatlan és kimeríthetetlen valóságról, s amelyet még összekapcsolt azzal az emberképpel, amely részesedik Isten igazságában, jóságában és szépségében, ez az egyén itt elszakad ősforrásától, s csak az áramlatok, befolyások és mozgalmak felelősség nélküli, átmenő állomása lesz, s ezek a hatások fontosabbak, mint a jelentéktelenné vált „én".

Az emberek megbarátkoznak azzal, hogy mindennek csak átmeneti formája van és csak a változatosság fontos. Jó, ha minél több

hatás éri az embert, aki azonban semminél sem akar kikötni, hanem csak a sokféleséget élvezni. Csak annak van valóságíze, ha eleve lemond arról, hogy saját életét élje. A valóság és az igazoltság éppen olyan fölösleges, mint az én, a személy, ami különben is már csak a régi elbeszélésekhez tartozik. Az embernek önmagát nem egyéniségében kell keresni, hanem abban, hogy ő a játéktere a felvillanó és kialvó jeleknek, szimbólumoknak.

Az én, a személy csak beképzelés, csalódás, mint a többi dolog. De ha így eltűnik az igazság, amely az egész embert átfogja, vagy éppen csak fikcióvá válik, akkor maga a valóság sem megfogható. A valóságnak ez a szétesése egészen más értelemben mondja az életet álomnak, mint Calderon. Calderon és mások úgy gondolták, hogy az ember személyiséggé válhat, ha elfordul a világ csalogatásától és behatol az igazságba. Így megközelíti létének alapjait, s nem elégszik meg azzal, hogy csak átfutó csatornája legyen a változó eszméknek és szeszélyeknek, ami által életét lealacsonyítaná valamilyen feltételezett kísérletté. Az emberek életüket általában nem áldozzák fel hipotéziseikért. Az olyan világ, amely hipotéziseken nyugszik, nem kívánhat igazi áldozatot az embertől.

A kereszténység döntést, elhatározást követel. Ilyen követelménnyel álltak elő már azok a korai filozófusok és humanisták is, akik nem elégedtek meg Pilátusnak, az intellektualista pluralistának tétovázó kérdéseivel, hogy „mi az igazság". Éppen ellenkezőleg, azzal az igérettel álltak elő, hogy a természetet és a történelmet lehet ésszerűen, tudományosan ellenőrizve vizsgálni és benne az állandó törvényeket megfogalmazni, amelyekben az igazság mint kötelező erő felismerhető. Ezt az igéretet a szellemtudományok és a természettudomány művelői nem váltották be. A fizikus kételkedik, hogy a jelenség önmagában megismerhető-e, mert csak azt a porfelhőt látja, amely előtte kavarog. A szellemtudomány képviselője olyan világot lát, amely állandóan szétesik alá – és mellérendelt világokká, a lehetőségek terévé, ami tele van kínálattal. Így már nem marad meg az az egész világkép, emberkép és műveltségi fogalom, amely az embernek a teljességet mutatná és ami igazában a kutatás eredeti célja lenne.

A „modern-utáni", a „történelem-utáni" és a „kereszténység-utáni" megjelölések természetesen arra is utalnak, hogy az Egyháznak meg-

van a történetisége. Valóban benne él a történelemben. Ha a kereszténység elkódösül, mint ahogy közömbösen megállapítják róla, akkor vele együtt az elkódösülés veszélyébe kerül minden olyan meggyőződés, amely az ember szabadságáról és méltóságáról beszél, amely a jogállam alapját alkotja és amely az embert arra szóllítja fel, hogy az igazságra támaszkodjék, ne a hipotézisekre. Olyan igazságra, amely saját értelmét kielégíti és amely az általános értelmességgel is kapcsolatos. Az igazság akkor is össze volt kötve a keresztény hagyománnyal, amikor sokan a modernség mögé búvva hadakoztak a kereszténységgel. Hiszen az Egyház soha nem tudta az embert szabadság és személyes méltóság nélkül elgondolni.

Krisztus, a „szabadító", és követői, a keresztények mindig radikálisan hírdették, hogy az ember szabadságra születik, s a történelmet úgy fogták fel, mint utat az Istenben megvalósulós szabadság felé. A keresztény emberképnek és szabadságfogalomnak legdurvább szekularizálásában is rejtőzik valami az ősi forrásból, amelyet tagadnak. Mert honnan tudták volna a teljesen hominizált emberek, hogy ők lényegesen különböznek a többi élőlénytől, ha nem Krisztus mondta volna meg nekik? Az embernek ugyanis megvan az a tulajdonsága, hogy komolyan veszi magát, bármit mondanak is neki a tudósok. Nem elégszik meg azzal, hogy a majmok testvére, és minden tudományos fontoskodás ellenére – hogy ne tartson sokat magáról – mégis a teremtés és az evolúció középpontjának tudja magát, s ezeket alárendeli céljainak, akár javára válik, akár nem.

De bármilyen elméleteket állítanak fel a tudomány képviselői az emberre vonatkozóan, amikor erkölcsről van szó, akkor a keresztény hagyományhoz nyúlnak vissza, hiszen maga a humanizmus is, amire állandóan hivatkoznak, olyan fogalom, ami át van szőve keresztény vonásokkal. Tartalommal a kereszténység töltötte meg, ezt is és minden elképzelést az emberről. A történelemtől nem lehet megszabadulni, az mindig ott dörömböl a háttérben, akár mint izgató, akár mint megvilágosító tényező. Aki közömbösen nézi a hit hanyatlását és egykedvűen megállapítja az eltávolodást a keresztény értékektől, mintha az csak az Egyházat érintené, az téved. Hiszen az evilági és individualista kiadásban emlegetett emberi jog és méltóság is elveszíti tartalmát, ha nincs mögötte a keresztény isten– és emberkép, amelybe visszanyúlik eredete.

Ennek tudatában volt egy olyan nagy humanista is, mint Joseph Proudhon. Minden olyan fogalom mögött felfedezte Istent, amelynek telógiai tartalma megzavarta. A lelkeket Isten nélkül hiába próbálta megmagyarázni. Ez a rámenős ateista csak az Istennel fenntartott párbeszédben tudta gondolatait kifejteni, s ő, a szabadság szenvedélyes keresője úgy látta, hogy Isten megtartotta magának a szabadságot.

Ha a szabadság és a személyes méltóság megkerülésével keressük az ember lényegét, akkor mindazok az elvek elvesztik kötelező erejüket,amelyek nemcsak a vallásos, hanem a jogilag rendezett életüket is meghatározzák. Akkor csupán önkéntes megállapodássá válnak, amelyeket bármikor meg lehet változtatni.

A kereszténységnek és az Egyháznak a krízisét abban szokták megjelölni, hogy nem tud szavának érvényt szerezni. De ez nem ringathatja biztonságban a kereszténységen kívül álló köröket, mintha ez rájuk nem vonatkoznék. A biztonság akkor sincs meg, ha bezárkóznak nézeteik közé és hírdetik, hogy a társadalom érdekében véget kell vetni az Egyház befolyásának. Azok az eszmék, amelyek a szabadelvű jogállam alapjául szolgálnak, éppen olyan „hitkrízisben" vannak. Még a lelkes liberális polgár sem veheti gondtalanul tudomásul, hogy a parlamenti vita mindig az ész szavát segíti győzelemre vagy hogy a törvény maga lesz az általános értelem. A közélet berendezkedésének, a demokratikus rendnek az igazolása nem függ össze történeti eszmékkel, amelyeknek a mulandóságát éppen a történelem mutatja ki. Fennállhatnak politikai rendszerek és berendezések sokáig ellentmondás nélkül, ha azok az elvek, amelyek létrehozták őket, valamilyen történelmi elismerést aratnak, de nem tartoznak közvetlenül a maguktól érthető „hitigazságok" közé, mégha ilyennek is mondják őket. Mennyi ideig maradhatnak fenn a „polgári" alktmányok, amikor maga a polgárság és vele együtt a polgári – liberális emberkép is bomlásban van, és már a kulturális intézmények nem igénylik az általános emberiességet hangoztató műveltséget? Ezek nem a sértődött, hanyatló művelt polgár világfájdalmas kérdései, hanem olyan lényeges kérdések, amelyek minden tekintélyt és hierarchiát érintenek.

Az Egyháznak nehéz lehet ma a maga hierarchikus tekintélyét hangoztatni, de a többi intézmény sem áll jobban, még ha el is ismerik hatalmát és tekintélyét. Nem lehet az, hogy az Egyház „hitelké-

pességének krízise" nem más, mint következménye annak a csalódásnak, amelyet a társadalmi berendezések kiváltottak? Nem arról van szó, hogy az Egyházra visznek át olyan csalódásokat, amelyeknek a forrása nem az Egyház, és csak az általános bírálatot terjesztik ki rá?

A mult század elején a kereszténység és az Egyház egyáltalán nem állt jobban, mint manapság. Az Egyháznak a „modernséggel" vívott heves küzdelmei után mégis sikerült tekintélyét megszilárdítani, a társadalmi erőket magának megnyerni és minden ellenállás ellenére magát észrevétetni. Erejét igazolta az is, hogy ellenfelei szenvedélyesen támadták. A kereszténységet és az Egyházat nem lehetett közömbösen szemlélni. Igehírdetését meg kellett hallani, még ha nem is tartották igaznak. A XIX. század valójában vallásos kor volt, hiszen a kereszténység és az Egyház éppúgy helyt állt a világban és kifejtette a hatását, mint akár a XVII. században.

De a XIX. század egyúttal a világiak elszakadása is volt, s ők a maguk helyén hatottak környezetükre. A kereszténységnek és az Egyháznak a mai krízise talán a világiaknak is krízise, akik jogokat igényelnek és visszaszorítva érzik magukat. A világ „frusztrációját" az Egyházon belül hordozzák ahelyett, hogy kivinnék a világba értelmi és tájékozódási nehézségeiket. Részvétlenségtől körülvéve biztonságot keresnek az Egyházon belüli csoportokban, a „gettóban", és ha látszólag az oltár előtt nem kapnak elég mozgási szabadságot, akkor mellőzve érzik magukat, mert szeretetlenül kezelik őket. Ahelyett, hogy Egyházuknak játékteret biztosítanának a világban, a maguk számára keresnek játékteret az Egyházban, s azzal vádolják, hogy megmeredett, nem elég mozgékony, nem gyakorol elég hatást a világra. Pedig ez a szerep éppen azoké volna, akik az Egyház tagjai ugyan, de a világban mozognak és ott kell feladatukat betölteni. A világi bátortalanság bevonult az Egyházba, pedig lehetséges volna, hogy mint a múlt században, a világ felé forduló laikusok a klérus tagjait is ösztönöznék. Ezek pedig viszonzásul a laikusokba öntenének erőt.

Kishitűségre és csüggedésre tehát nincs ok. Az Egyház története egyuttal tradíció, ezért néha irritálólag vagy kihívólag hat, főleg olyan időben, amely abban látja legfőbb feladatát, hogy ujitások előteremtésével önmagát megelőzze. De maga a társadalom is bizonytalanná vált, mert attól tart, hogy az állandó megújulásban és változásban elveszti a talajt lába alól. Míg a múlt században állandóan új vallást

kerestek az emberiség számára, ami végül is a kereszténység vonzóerejének felfedezéséhez vezetett, addig ma az utópisztikus és politikai vallásosság kimerülése után, olyan hangulat állt elő, hogy a vallást a magas eszmény világába szorítsák be, s megtagadjanak tőle minden nyilvános kötelező erőt. Pedig Tocqueville, ez a sztoikus demokrata és inkább eszével mint szívével katolikus ember, már 1830-ban leszögezte, hogy nem lehet olyan új vallást szerkeszteni, amelyiknek nincs gyökere a hagyományos erkölcsi meggyőződésben és az erények nyilvános gyakorlásában.

Az Egyház sem gondolta ezt soha másként. Nem nélkülözheti a nyilvánosságot, hiszen a küldetése, hogy hírdesse a szabadulást a bűntől, a tévedéstől és az igazságtalanságtól. Feladata nem privát vállalkozás, hanem az egész embert és a nyilvánosságot érintő küldetés. A vallásosság nem bomolhat szét mindenféle csoportokra, mint ahogy az megtörtént az ókorban, a kereszténység megjelenése előtt. A kereszténység ott kezdte hírdetni a szabadulást a démonoktól, felemelte az embereket és vezette őket az igazi szabadság felé. A nyilvánosság számára mindegy lehet az, hogy a régi istenek és a hozzájuk tapadó kötöttségek vagy kultuszok visszatérnek, amelyek csak kifejezik az ember lelki nyomorát, de nem hoznak gyógyulást? Ahogy a gazdasági életben megvan a határa a pluralizmusnak – hiszen a piacgazdaságban is kell lenni kötelező szabályoknak –, úgy valláserkölcsi téren sem uralkodhat a szeszélyekből fakadó összevisszaság.

Emlegetik a régi pogányok vidám társadalmat, amely Wotan–ban hisz, gurukra és druidákra hallgat, démonokat tisztel és igyekszik magát kábítószerekkel, gyökerekkel és gyógynövényekkel megváltani, de nem akarja azokat a nyilvános erényeket gyakorolni, amelyekre a világ rá lenne utalva. Semmilyen út nem vezet vissza a történelem elé és a kereszténység elé, amelynek lelkisége, racionalitása és tudományossága egyengette az utat a szekularizációhoz, de mindig az igazi emberképpel, az igazságossággal és a szabadsággal való összefüggésben, s ez a kép nem állt ellentétben eredetével. Az új pogányság emberképe viszont azzal ellentétben áll. Az a világ, amely a kereszténységből alakult ki, a saját alapjait aknázza alá, ha úgy gondolja, hogy gondtalanul és közömbösen figyelheti a kereszténység jövőjét. Az Egyháznak és főleg a világi híveknek ott van a legfonto-

sabb feladatuk, hogy ezt a nyilvánosság előtt érthetővé tegyék. Az Egyháznak újra meg kell keresztelni azokat az intézményeket, amelyek benne gyökereztek ugyan, de külsőleg új képet öltöttek magukra.

A világ azért nem lett olyan „evilági" és nincs olyan messze Krisztustól. ahogy gyakran megállapítják. Saját érdekében szüksége van arra, hogy emlékezzék keresztény eredetére. Itt van a fogódzópont az Egyház számára, amely elég rugalmas volt ahhoz, hogy saját igazsága érdekében felhasználja azt is, ami ellen előbb küzdött. Ő az örököse olyan irányzatoknak is, amelyek neki ellene mondtak és meghiúsultak. Az Egyházat és a humanizmus katolikus fogalmát nem lehet fikciónak tekinteni olyan időben sem, amikor az emberi méltóságot „tudományosan" támadják. A szabadság és a személyes méltóság félredobásával nem lehet emberképet alkotni. Az emberképnek csak akkor van ereje, ha keresztény eredetből táplálkozik.

Fordította: Gál Ferenc

Yves-Marie HILAIRE

Politikai vagy szociális katolicizmus?

Gondolatok a világi hívők vallási mozgalmáról Európában (1860–1914)

Több európai ország kutatóinak legújabb munkái a katolikus mozgalmakról, s nevezetesen a laikusok vallási mozgalmáról, valamint a *Rerum Novarum* kezdetű enciklika százéves évfordulójára emlékező tudományos ülésszakokon ismertetett és a társadalmi kérdést taglaló kutatási eredmények ráirányították a figyelmet arra a korszakra, amelynek jellemzője egyrészt a klerikalizmus, liberalizmus és a demokrácia körül zajló politikai-vallási vita, másrészt a laikusok részvétele az egyre jobban felvirágzó vallási mozgalomban. Anatole Leroy-Beaulin gazdaságtörténész a *Rerum Novarum* kezdetű enciklika születésével kapcsolatban megjegyzi: „Soha a laikusoknak nem volt nagyobb befolyásuk az Egyházban; természetesen, a laikusokkal együtt az Egyháznak ki kellett lépnie a külső foglalatosságok szentélyébe."

Ez a megfigyelés talán ellentmondásosnak tűnhet az 1860–1914 közötti idő kapcsán, amelynek központi témája a római kérdés, és a pápaság hajlíthatatlansága volt IX. Piusztól kezdve, XIII. León át X. Piuszig. Ezt a hajlíthatatlnanságot kitűnően elemezte Émile Poulat, valamint ezt a kort, amely a túlnyomó részben a klerikális szerveződések Egyházának fénykora. Mégis, ez a hajlíthatatlanság termékenynek bizonyult, és a XIII. Leó által megfogalmazott társadalmi tanítás – ami kora valóságával számot vetett – széleskörű visszhangra talált. Egy erős, katolikus mozgalom (melyet a Leuven-ben tartott, 1890. évi kongreszus érdemben tanulmányozott) bontakozott ki, s egy vállalkozószellemű papságtól segített laikus-réteg megnövekedett részvétele vált valósággá. A divatos ideológiák, a liberalizmus, a szcientizmus, a

laicizmus által hitelt nem érdemlőnek nyilvánított, diszkreditált katolikusok társaságokat, kicsiny/mini-társadalmakat hoztak létre és ezek az ellen-társadalmak beépültek a világba.

Ennek a katolikus mozgalomnak a legkiváltságosabb terepét a vallástörténeti szociológia révén jól ismerjük. Általában e kor keresztény országai tartoznak ide. Elsőnek Európa Lothár-féle sávja: Belgium nagyrésze, Hollandia délvidéke, Rajnavidék, Bajorország, Ausztria, Észak- és Közép-Itália területeinek többsége, s járulékosan Spanyolország észak-nyugati vidéke. Franciaország észak-nyugati és dél-keleti része, és a katolikus vállalkozó polgárság olyan nagyvárosai, mint Lyon és Lille-Roubaix-Tourcoing.

A katolikus mozgalom két különböző megjelenési formát tud ölteni. Az egyik valamely katolikus párt égisze alatt vagy annak meghosszabbításaként, és akkor ez a politikai katolicizmus, amint ezt Jean-Marie Mayeur könyve: *Des partis catholiques à la démocratie chrétienne XIX-e XX-e siècles* bemutatja. A másik forma nem más, mint a katolikus szociális egyesületek, intézmények kerete, és ez valójában a katolikus szociális mozgalom, amelynek keletkezését szintén Jean-Marie Mayeur vizsgálta a *Catholicisme social et démocratie chrétienne, principes romains, expériences françaises* című könyvében. A katolikus pártok a XIX. század derekán jelentek meg, a katolikus szociális mozgalom viszont, bár ugyanekkortájt vette kezdetét, 1900 táján vált kiforrottá és terjedt jobban, a *Rerum Novarum* kezdetű enciklika nyomán.

Egyes nemzeteknél miért a politikai katolicizmus került előtérbe, és másoknál miért a szociális katolicizmus? Erre a kérdésre próbálunk meg felelni, megvizsgálván előbb néhány nemzet példáját, olyanokét, ahol a politikai katolicizmus volt a befolyásosabb. Majd szemügyre veszünk más példákat, olyan eseteket, melyekben a szociális katolicizmus jutott döntő szerephez a vallási mozgalomban.

A politikai katolicizmus

A politikai katolicizmus a XIX. században két különböző típusú országban jelent meg. Vagy egy koraérett és liberális alkotmány által újonnan egybekovácsolt nemzet esetében, mint amilyen Belgium.

Vagy a vajúdás állapotában lévő nemzetnél, mint amilyen az akkori németség (illetve a német államok). Ezen esetben a katolikusok gyakran kisebbségben vannak. Ez a politikai katolicizmus magában foglalja a felekezeti pártokat.

„A szabadság, mint Belgiumban"

A modern és független belga állam az 1830-as forradalomból született, amely a holland parancsuralmi rendszer ellen lázadt és a katolikusok meg liberálisok összefogása készítette elő. A belga forradalomra Lamennais eszméi hatottak és ez befolyásolta a maga során a liberális franciákat Lamennais-tól kezdve Montalembert-ig. Érdemes fölfigyelni Marquis de Regnon-re, aki újságot tett közzé ezzel a címmel: „A szabadság, mint Belgiumban". Végeredményben az 1831-es belga alkotmány létrehozta a parlamentáris rendszert, és a szabadságjogok négyesét, amit Brüsszelben négy szobor ábrázol azóta is a Szabadság-téren, és ezek: vallásszabadság, társulási szabadság, sajtószabadság és tanszabadság. Az egyházak az államtól különválasztattak, ám azokat az állam támogatja. Észak-Európának a középkor óta folyamatosan meglévő kommunális szabadsága vagy társulási szabadsága folytatásaként Belgium e szabadságjogok alapjain nyugszik. A liberalizmus pápa által történt elítélése a *Mirari Vos* kezdetű enciklikától (1832) a *Syllabus*-ig, korlátozott visszhangot váltott ki az országban, s kevés felelős államférfira volt hatással.

A belga állam két összetevő ereje, a katolikusok és a liberálisok pártokba tömörültek, melyek a hatalomért vetélkedtek. Mialatt a katolikus Egyházat kimagasló egyéniségű bíborosok sora irányította, a liberalizmust a szabadkőművesség táplálta. Az iskolaügy elkeseredett viták és csaták tétje lett. Az 1884-től 1914-ig Belgiumban hatalmon lévő katolikus pártnak – mialatt Franciaországban az antiklerikálisok uralták a kormányt és a parlamentet – folyamatos fejlődéshez kellett alkalmazkodnia, útban a demokrácia és az általános népszavazás felé. A katolikus párt ekkortájt egy erős, szakmák szerint tagolódó, katolikus szociális mozgalomra támaszkodhatott, ami az 1880-as évektől szerveződött meg, és folyamatosan szaporította a szociális intézményeit: a kölcsönös segítő-egyleteket, a takarékpénztárakat, a kisembe-

rek bankjait, az olcsó-lakás szövetkezeteket, a mezőgazdasági egyleteket, a munkások és alkalmazottak szakszervezeteit... A IX. Piusz pápa uralma alatt felnövekedett „türelmetlen" katolikusok, akiket XIII. Leó néhány intézkedése zavarba hozott, a *Rerum Novarum* kezdetű enciklikától (1891) erősen bátorítva, a szociális tevékenységbe fektették erőiket. Ezt az enciklikát megelőzték a Liège-i szociális kongresszusok (1886, 1887, 1890), és bizonyos mértékben hozzájárultak annak előkészítéséhez.

A német minta

Poroszországban, majd Németországban a katolikus párt *(Zentrum)* születését, fejlődését szinte kikényszerítette az a tény, hogy a kisebbségben lévő katolikusok kénytelenek voltak szabadságukat, jogaikat megvédeni. A luteránus király ugyanis állandóan beavatkozott a katolikus Egyház életébe (kölni affér 1837–1840). Védekezniök kellett a protestánsok által uralt adminisztráció ellen is, ami állandóan kísérletezett a reformáció számára előnyös, a katolikusoknak hátrányos törvényi szabályozással a vallási ügyek területén. A katolikusokat a „kölni affér" mozgósította, és az 1848-as forradalom „másnapján" egybehívták az első *Katholikentag*-ot és Poroszországban megalapították 1852-ben azt a parlamenti csoportot, amely 1859-ben a *Zentrum* nevet vette föl. Egy másik katolikus párt is jelentkezett, hasonlóképpen szintén protestáns uralkodójú államban, a badeni nagyhercegségben (1869), a *Katholische Volkspartei* néven.

A német egység alaposan próbára tette a katolikusokat, mert a „Kisnémetország" porosz koncepciójának a keretén belül valósult meg a „Nagynémetország" bajor és osztrák koncepciójának kárára, noha ez utóbbit a katolikusok többsége támogatta. A német egységet megvalósító Bismarck kancellár hivatkozási alapként a protestánsok fölháborodását – melyet az I. Vatikáni Zsinatnak a pápai tévedhetetlenséggel kapcsolatos döntése váltott ki – használta föl, hogy megkísérelje a német birodalom egységesítését vallási téren a protestánsok előnyére, akiket valóban „kulturáltaknak" állítottak be. Ez volt a kultúrharc. A birodalmi gyűlés megszavazta az 1873, 1874 és 1875 májusi törvényeket, amelyek a katolikusokat üldözték. A katolikusok a nagy

politikai-felekezeti párt, a *Zentrum* párt keretében igyekeztek válaszolni, amelyet 1879-ben szerveztek meg és minden modern szabadságjogot felhasználtak a védekezésre: a parlament, a sajtó, a társulások-egyesületek, és a választás nyújtotta lehetőségeket. A maroknyi tehetséges politikusnak, élükön Windthorst-tal, a választáson sikerült parlamenti székhez jutni. A kisebbségi jogok nevében Windthorst ellene mondott az antiszemitizmus kísértésének, a luteránusok egyik ága viszont ennek nem tudott ellenállni. Bismarcknak végül engednie kellett, változtatni a parlamenti szövetség-rendszeren, visszavonni az antikatolikus törvényeket és a *Zentrum*párt támogatásával megszavaztatni Európa legmodernebb társadalmi-szociális törvényét, hogy a szocialisták térnyerését visszaszorítsa.

XIII. Leó pápa, annak ellenére, hogy voltak fönntartásai egy független szellemű, inkább német, mint római párttal szemben, helyesen vonta le a a konfliktus következményeit és 1888-ban közzétette a *Libertas* kezdetű enciklikáját. Ez az első pápai megnyilatkozás, amelynek címe a guelfek jelmondatát véve megmagyarázza, hogy a modern szabadságjogok a veszélyek mellett bizonyos előnyöket is jelentenek. Ez a katolikus gondolkozás igazi *aggiornamento*-ja a politikai szabadságjogokat illetően, és lehetővé tette a *Zentrum*pártnak, hogy a kultúrharcot győztesen hagyja maga mögött.

A *Zentrum* csak úgy tudott győzni, hogy a mainzi érsek, Ketteler (1850–1877) által támogatott katolikus szociális mozgalomra támaszkodott. A *Zentrum*nak számot kellett vetnie az őt támogató, különböző társadalmi rétegek érdekeivel, a sziléziai nemesektől a rajnavidéki munkásokig. Mint Belgiumban, a katolikus szociális mozgalom, a *Rerum Novarum* kezdetű enciklika előtt a politikai párt tényekedését megerősítette.

Másrészt, a *Zentrum* párt tagjai, akik bajor, bádeni, rajnai, hannoveri katolikusok, ugyanakkor német katolikusok, folyamatosan fenyegetve érezték magukat a nemzeti érzés tobzódása miatt. Ez utóbbi ügyesen kihasználta „Luther az igazi német keresztény" mitoszát, aki a katolikusokat azzal vádolta, hogy inkább rómaiak, mint németek. Az I. világháború alatt Németországhoz hűséges katolikusok, amint a többi német, súlyos megpróbáltatáson mentek keresztül az 1918-as vereség miatt. A borzalmas drámák után Konrad Adenauernek sikerült 1949-től kezdve megszervezni a szövetségi rendszerű Németországot

a kereszténydemokrata párt körül, amelyet az ellenállás megpróbáltatásai során egymáshoz közelebb került katolikusok és protestánsok alkotnak.

A „megnemfelelés" vagyis a politikai katolicizmus kudarca több országban

A belga és a német modellt több szomszédos országban utánozták, mint például Hollandiában (katolikus párt), vagy Ausztria-Magyarországon (keresztény szociális párt); ám ez a modell nem alkalmazható mindenütt, annak ellenére, hogy Franciaországban Montalembert-től kezdve Albert de Mun-ig sokak számára vonzó példát jelentett. Egyes országokban alig volt okuk a létezésre, másokban meg akadályok tornyosultak vagy a létrejöttük, vagy a fejlődésük útjába. Az első csoportba az angolszász nemzetek tartoznak, túlnyomó részben protestánsok, és a politikai liberalizmus meg a demokrácia felé vivő fejlődés jellemezte őket. A másik csoportba a latin népek tartoztak, akiknél az antiklerikalizmus elvetette a „papok uralmát" és a katolikus Egyház politikai tevékenységét.

Csak Európát vizsgálva, Nagy-Britannia túlnyomó részt protestáns, de a konfesszionális pluralizmusa, hitvallások sokasága miatt a XIX. században a vallási területen bizonyos liberalizálódást engedett meg és a katolikusokat súlyosan sértő jogszabályokat nem juttatta érvényre a régi szigorral. Az ír katolikusok, saját szabadságukért harcolva, hozzájárultak ehhez a liberalizálódáshoz. A non-komformisták, az anglikán és katolikus „szociális keresztények" befolyása az alsóbb néposztályokra, megmagyarázza a nép körében lévő kereszténységellenesség határait. A katolikus Manning bíboros, aki szociális reformokat követelt, az 1889-es londoni dokkmunkás-sztrájk alkalmával békebíró volt. A szociális kereszténység fontosságát nem lehet alábecsülni Nagy Britanniában, nevezetesen a munkáspárt vezetőinek képzése kapcsán. Ebben az országban, amely a politikai szabadságjogok elterjesztésében döntő szerepet játszott, a különböző pártok a XX. század során nem zárták ki a katolikus jelentkezőket.

A latin országokban, ahol a népesség többsége földművelő, a katolikus pártok keletkezését vagy fejlődését komolyan akadályozta az

antiklerikalizmus ereje, ami a klerikalizmus ellen küzdött. Vagyis a papság ne vegyen részt a politikai életben, és az ellenséget a modern szabadságjogokat elítélő, a *Syllabus*t közzétevő Egyházban keresi. Itália kivétel lehetett volna, mert Gioberti neo-guelf mozgalma a romantika korában nagy visszhangot váltott ki, ám az új olasz állam és a Szentszék közötti konfliktus a római kérdés kapcsán, egyre éleződve 1860-tól, magával vonta a *non expedit*-et, vagyis a pápaság tilalmát, amely az olasz katolikusoknak a politikai életben történő részvételét volt hivatott megakadályozni. Ugyanakkor, jelentős katolikus népmozgalom helyettesítette és megelőzte a katolikus pártot, amely a vizsgált korszak végén kezd kialakulni.

Francia- és Spanyolország helyzete ezen a téren hasonlóképpen alakult. A katolikus párt, mint elképzelés, egyik országból sem hiányzott, előbb parlamenti csoportok formájában. Franciaországban a tanszabadsággal kapcsolatban Montalembert szervezett ilyent és ez meg is nyerte az 1846-os választásokat a júliusi monarchia idején; majd egy másikat vezetett, ami 1850-ben megszavaztatta a Falloux-törvényt. A II. császárság alatt a törvényhozó testületben Keller az egyik szóvivője annak a csoportnak, amely III. Napóleont arra kötelezte, hogy a pápa evilági hatalmát, pontosabban az Egyházi Államot védelmébe vegye. A III. köztársaság idején, 1885-ben Albert le Mun próbálkozott katolikus párt alapításával. Azonban elbátortalanodott XIII. Leó pápa támogatása híján, a pápa ugyanis inkább a katolikusok és a mérsékelt köztársaságpártiak közeledését szorgalmazta.

Spanyolországban ugyanekkor Pidal y Mon, aki 1881-ben alapította a Katolikus Uniót, beleütközött a katolikusok közötti megosztottságba éppen úgy, mint XIII. Leó pápa fenntartásaiba. A pápa itt is inkább a megegyezést pártolta a katolikusok és az egyéb mérsékelt erők között. Valójában, Franciaországban és Spanyolországban a katolikusok politikai egységét nehézzé tette az éles antiklerikalizmus, amint ezt Jacques Pion félig sikertelen kísérlete bizonyította. Ez utóbbi állhatatosan kereste az együttműködést a Liberális-népi mozgalommal 1902 és 1914 között. A dinasztia legitimitásáról folytatott politikai csatározás is gátolta a megegyezést. Spanyolországban a karlisták három polgárháborút végigharcoltak a vetélytárs uralkodóház ellen. A hitbeli tévedéseket felsoroló *Syllabus* tanítását a „szónál is szószerintibb módon" értelmezve, a legitimisták Spanyolországban létrehozták az „integrista"

pártot (a szót ők alkották), és Franciaországban csatlakoztak Charles Maurras mozgalmához *(Action Française)* a XX. század elején.

A türelmetlenség, ami leggyakrabban a politika területén termé-ketlen, szociális téren termékenynek bizonyult. A szociális katolicizmus nem a liberális katolicizmusból született, hanem a Róma által bátorított türelmetlen (intranzigens) katolicizmusból, ami ellenségesen viselkedett a liberalizmussal szemben, ugyanakkor a nép köréből származó óhajok egyrészét magáévá tette. A populista és szociálisan reformátor katolicizmust – a *Syllabus*, a *Rerum Novarum* és a *Quadragesimo Anno* vonalában – a modern társadalom tévedéseinek határozott elutasítása ihlette. Mind a liberalizmust, mind a szocializmist elvetve, ez a katolikus irányzat az állam és az egyén közötti, közvetítő közösségek fejlődését pártolta. Ezek a közvetítő közösségek a *Quadragesimo Anno* kezdetű enciklikában lefektetett alapelven, a szubszidiaritáson nyugszanak és a Maastricht-i szerződésbe is fölvételt nyertek.

A szociális katolicizmus a XIX. században

A szociális katolicizmus megelőzte az elméleti meghatározásokat és a XIX. század végén jelent meg. Németországban 1848-tól, Itáliában 1875-től volt jelen a különböző katolikus kongresszusok és bizottságok révén. Franciaországban 1873-tól jelentkezett a katolikus kongresszusokkal és katolikus munkáskörökkel, amelyek nemsokkal előbb Belgiumban keletkeztek.. Az események 1890 táján meggyorsultak, kevéssel a *Rerum Novarum* megjelenése előtt. A szocializmus terjedése miatt fontos szociális mozgalmak jeletkeztek: Svájcban, Németországban, Belgiumban. A laikusok részvétele az Egyház életében olyan mértékű volt, hogy teljes mértékben igazolja Anatole Leroy-Beaulier föntebb idézett állítását.

A *Rerum Novarum* kezdetű enciklika, amely 1891 május 15-én jelent meg, várt és jól fogadott megnyilatkozás volt, amint ezt a centenárium alkalmából tartott kollokviumok bizonyították. Mondhatni azt is, hogy „telibe talált". A püspökök az enciklikát körleveleikben ismrertették, fontosságát hangsúlyozták, szövegét egyházmegyéikben

terjesztették; még ha a szövegértelmezés és -magyarázat hagyott is kívánnivalót maga után.

A szociális katolikus mozgalom számára az enciklika igazolást és újabb lendületet jelentett. Franciaországban eleinte a „demokrata abbék" vették kezükbe a mozgalom irányítását és új eszméiket a parlamenti tribün, a sajtó, a népkonferenciák és a kongresszusok útján terjesztették. Közülük leghíresebb Lamire abbé, aki a flandriai Hazebrouck képviselője volt 1893-tól, egészen a haláláig, 35 éven át. Fáradhatatlanul küzdött a szociális törvények megszavazásáért, a családvédelemért, a munkásegyesületekért. Ekkor megszületett a kereszténydemokrata sajtó Lille, Bordeaux, Párizs, Lyon, Montpellier, Rennes városokban.

Ez a keresztény-demokrata mozgalom a kongresszusokon keresztül politizált és előkészítette az 1898-as választást, amit a katolikusok elvesztettek. A napi politika irányába történt eltolódás veszélyeket is rejtett magában, mert a Dreyfus-ügy légkörében vele járt a nacionalizmus föllángolása, valamint a klerikális követelések túlhangsúlyozása a számtalan, helyi *Croix* című, heti- vagy napilap segítségével. Ausztriában hasonló jelenséget lehetett észlelni, ahol a kereszténységszocialisták élén a bécsi polgármester, Karl Lueger állt. Franciaországban erreföl a köztársaságpártiak 1899-ben létrehozták a baloldaliak tömbjét és Waldeck-Rousseau kormánya fölújította az antiklerikális politikát.

XIII. Leó pápa, a túlzott politizáció veszélyének láttán, mert az több országban jelentkezett, visszakozót fújt. A *Graves de Communi* kezdetű enciklikában (1901 január) úgy határozta meg a kereszténydemokráciát, mint jótékony hatású társadalmi tevékenységet, melynek határai vannak. Franciaországban a „demokrata abbék": ezt különbözőképpen fogadták. Lemire abbé folytatta a politikai tevékenységét, Six és Detron abbé a politikai terepet átengedték a laikus Jacques Piou-nak, és visszavonultak a szociális akció területére.

A szociális-katolikus mozgalom kivirágzása a XX. század elején

Az 1900-as évek eseményeinek megértéséhez két országot kell szemügyre venni, ahol a politikai katolicizmus vagy tilos, mint Itáliában a *non expedit* révén, vagy erősen kétségbevont, mint Franciaország-

ban. X. Piusz pápaságának elején az Egyház a XIII. Leó által meghatározott irányt követte és a katolikus mozgalom újraszervezését szorgalmazta. Az olasz püspökökhöz szóló *Il fermo proposito* kezdetű enciklika (1905 június 11.) rendkívül fontos: az első Katolikus Akció alapokmánya és felhívja a laikusokat, vegyenek részt az apostolkodásban. Szól a szociális uniók szervezéséről, valamint a választási szövetségről: bátorítja a katolikusokat, hogy megfontoltan és komolyan készülődjenek a politikai életben történő részvételre; majd meghirdeti a *non expedit* közelgő végét.

Az olasz katolikus mozgalom széleskörű elterjedtsége a középosztályon belül, a szociális akcó hatékonysága a nép körében (olcsó hitel, falusi takarékpénztárak, mezőgazdasági szakszervezetek, nevezetesen Veneziában és Lombardiában, az egykori osztrák birodalom területén) érthetővé teszik, hogy a szociális katolicizmus miért tudott a későbbiekben egy erős politikai katolicizmus létrehozója lenni. Luigi Sturzo, majd Alcide de Gasperi a felekezeti vonatkozásokat meghaladva, megteremtették a szintézist a szociális reform-mozgalom és a modern szabadságjogok, a szociális katolicizmus és a liberális katolicizmus között.

Franciaországban a helyzet másként alakult a rendkívüli mértékben antiklerikális és egyházellenes, Emile Combes-féle kormány (1902–1905) idején. Ha a francia mozgalom nem is érte el az olasz méreteit, tapasztalataival jelentősen hozzájárult a szociális katolicizmus további fejlődéséhez.

A francia szociális katolicizmust kimutathatóan befolyásolta az olasz, német és belga modell. Ugyanakkor eredeti vonalakat is tartalmazott, amint azt Jean-Marie Mayeur bebizonyította. Még 1900 táján Georges Goyau és Max Turmann megpróbálják behatárolni a „szociális katolicizmus" fogalmát, és ez a hatvanas évekig elfogadottnak bizonyult. A szociális katolicizmust egyetemi szinten oktatták több fakultáson és szemináriumban, a Lille-i Katolikus Fakultáson Eugène Duthoit százával képezte az aktivistákat. A szociális katolicizmus nagy intézményei megszerveződtek. 1903-ban a jezsuiták népi mozgalma Lille-ben, majd a következő év során Reims-ben, folyóirat, és a híres sárga füzetek özöne vette célba a *Sillon* és a katolikus szövetség fiatal aktivistáit. Egy tanulmány kimutatta, hogy 300 füzetből 70 foglalkozott a nők, főként a munkásnők helyzetével. A női munka kizsákmányolá-

sáról rendkívül hatásos szavakkal írtak a szerzők ezekben a füzetekben és javaslatokat adtak a nők helyzetének javítására. Ez a mozgalom számtalan megmozdulás forrása lett a *sweating systems* vagy az éjszakai munka ellen.

Az 1904-ben laikusok által alapított Szociális Hetek intézménye egyfajta vándorló egyetem volt, amelynek keretében tapasztalatcsere, továbbképzés valósult meg, szociális reformtervezetek láttak napvilágot. Itáliában és Spanyolországban hasonló kezdeményezések jelentkeztek, ezekben az országokban a szociális-katolikus mozgalom új lendületet vett.

Abban a pillanatban, amikor az Egyház Franciaországban a laikusokhoz fordult, mert a szerzeteseket elüldözték, nevezetesen a katolikus oktatási intézményekben folytatott munka továbbvitele végett; abban a pillanatban, amikor a női ligák megjelennek (a legfontosabbnak 1914-ben 600.000 tagja volt), abban a pillanatban a fiatalság elköteleződött a szociális harcban. 1900-ban Henri Bazire, a Francia Fiatalság Katolikus Egyesületének (A. C. J. F.) elnöke kijelentette, hogy mozgalának tagjai azért szociális beállítottságúak, mert katolikusok. Az A. C. J. F.) által tartott szociális kongresszusokon pedig olyan reformterveket vitattak meg, amelyeket a következő harminc esztendő törvényhozása szentesített. Az A. C. J. F. tagsága 1913–14-ben 140.000 volt. Marc Sangnier mozgalma, a *Sillon* össze akarta békíteni az Egyházat és a munkásságot, az Egyházat és a demokráciát, s valamiféle egyetemes barátságról álmodott. A *Sillon* elítélése Róma által 1901-ben a szociális mozgalmat fejlődésében akadályozta, ám meg nem semmisítette. A század eleje tanúja lett a keresztény ihletésű mezőgazdasági szakszervezetek születésének is. Egyedül az északi rész szervezete 10.000 tagot számlált 1913-ban, s mellette komoly sajtót tudhatott magáénak. Maguk a püspökök is megnyilatkoztak, és 1902-ben 74-en kinyilvánították: „A klerikális kérdésen túlmenően, a szociális kérdés az, amit meg kell oldani".

A katolicizmust képviselők az Egyház-állam szétválasztásának és a szerzetesi kongregációk kiűzésének feszült légkörében is szüntelenül szociális törvényekre tettek javaslatokat. A munkányugdíjak rendezése, a szakmai képviseletek, a vasárnapi pihenő, az éjszakai munka korlátozása, a minimális bér meghatározása érdekében emeltek szót. Az első családvédő, családsegítő intézkedések, mint amilyen 1909-

ben a szülési szabadság, vagy a lakástörvény, olcsó házak építésének akciója – mind a katolikus képviselők „lobbizásának" köszönhető.

A vallási védekezés és a szociális újjáépítés mozgalmaiból született szociális katolicizmus és politikai katolicizmus – ez utóbbi a kereszténydemokrácia formájában – fémjelezik a XX. század történelmét Európában. A szociális katolicizmus, amely szembesült a munka világának kemény problémáival, széleskörben elterjedt szociális keresztény mozgalmat ihletett a század első kétharmadában, vagyis a hatvanas évek végéig. A német típusú szociális katolicizmus három kereszténydemokrata politikust formált, akik megalkották a hat, majd ma tizenkét tagból álló Európát, és ők: Konrad Adenauer, Robert Schuman és Alcide de Gasperi. A politikai katolicizmus vagy a keresztény ihletésű politika ott, ahol a katolikusok és protestánsok politikai téren egyesítették erőiket, változó sikereket könyvelhetett el Európában a II. világháború után. Fejlődése Itáliában és Németországban sokkal látványosabb volt, ahol a nemzetek talpraállását, újraszerveződését segítette, mint Franciaországban, ahol a katolikusok politikai pluralizmusa mélyen meggyökerezett. Spanyolország a maga diktatúrájával 1936-tól 1975-ig kivételt képez, ám a politikai katolicizmus itt is tanulmányozandó.

Bár a politikai katolicizmus vagy kereszténység ma sok országban komoly erőpróbának van kitéve, mégis, a *Centesimus Annus* kezdetű enciklika (1991) megjelenése óta a katolikus ihletettségű szociális gondolkodás újjászületik; és ez utóbbi a Charles Flory által javasolt meghatározás szerint inkább „szellemiség és módszer, mintsem szoros értelemben vett tan". Ehhez hasonlóan, amint a Biblia „nem receptek könyve" – ezt a Christliche Demokratische Union (C. D. U.) programja mondja –, úgy a szociális katolicizmus és a szociális kereszténység fölszólítja a férfiakat és a nőket, hogy szabadságukkal a lehető legjobb föltételeket megteremtve éljenek.

Fordította Török József

Rémi BRAGUE

Európa: minden út Rómába vezet

Nemrég tettem közzé az *Európa: római út* című könyvemet[1] s ennek fontosabb gondolatait ismertetem a következőkben, helyenként kibővítve, s számot vetve mások véleményeivel[2].

Utam Európa felé

Már régen, 1983 őszén fogalmazódott meg a „romanitás" gondolata s vele együtt a tanulmány alapeszméje[3]. A könyv pedig 1992 február havában látott napvilágot, még mielőtt vitatták volna a Maastricht-i szerződést, illetve kitűzték volna vele kapcsolatban a népszavazást. A benne fölvetett kérdés az érveken túl, azok fölött helyezkedik el. Ezért gyakran megfeledkeznek róla, szándékosan nem keresik rá a választ. Igaz, ez filozófikus kérdés, szókrateszi stílusban: „mi is valójában Európa?", „mi a lényege?" A felelet benne van a címben: kevésbé tartalom, mint inkább forma, dinamizmus, mozgás-áramlás, magyarán: „út".

Ennek az intuitív gondolatnak a megtámogatásához Európa kultúrtörténetének új olvasata szükséges. A német gondolat, főként Heidegger ismerete, valamint a klasszikus görög filozófia tanulmányozása[4] ebben komoly segítséget jelentenek. A középkori zsidó gondolkodók, elsősorban Maimonidész[5] szintén fontos szerepet ját-

1 *Europe: La voie romaine*, Critérion, Paris, 1992
2 Katalán, német, olasz, cseh fordítás megjelenés alatt.
3 "L'avenir romain de l'Europe", in: *Communio*, IX – 2 (mars–avril 1984), 123–130.
4 *Aristote et la question du monde*. P. U. F., Paris, 1988, 560.
5 Leo Strauss, *Maimonide*. P. U. F., Paris, 1988, 376.

szanak, s mert az ő forrásaikat is illik ismerni (egyre biztosabb, hogy Maimonidész al-Farabi tanítványa volt), az arab filozófia sem maradhat ki a vizsgálódás köréből.

A görög, valamint vele együtt a zsidó és arab kulturális örökség átszármazása a latin nyelvű középkori kultúrkörbe, köztudott, számos tanulmányt ihletett[6]. Ezek ismerete a föltétele annak, hogy a következő gondolatok megfogalmazódjanak.

Az elfordulás attól, ami nem európai, lehetővé teszi annak az egyediségnek a tudatosítását, ami az „európaiság" sajátja. Ezért három civilizációra kell szorítkozni, ami az „európaiság" sajátja. Ezért három civilizációra kell szorítkozni: Európa, az iszlám és Bizánc. Bizonyos értelemben szerencse is, hogy a távolság ezek között nem túl nagy. Nem nehéz például kimutatni, hogy Kína döntően különbözik Európától. ám ez az összehasonlítás megállhat a főbb eltéréseknél. Ezzel ellentében, elmélyültebb vizsgálódás, átgondoltabb következtetés szükséges, ha a különbségek közös alapon rajzolódnak ki. Ez a közös alap nem más, mint az antik örökség meg az ábrahámi monoteizmus a három összehasonlított kultúrkör esetében, és közülük kettőnél a kereszténység.

Európa körvonalai és formája

Az első feladat némileg megvilágosítani Európa eszméjét. Szükséges, sőt sürgető feladat a jelenlegi, „európai" folyamatok ismeretében, mert mit is jelent ez a jelző: „európai"?

Kettős a jelentése: „európai" jelzővel szokás illetni bizonyos kulturális jelenségeket, mint amilyen például a Galilei-utáni természettudomány, a fejlett ipari technika, a modern demokrácia, ... öltözködési és táplálkozási szokások stb. Ezeket a jelenségeket földrajzi névvel jelölik: „európai" az, ami Európából jön – és itt rejtőzködik a jelző második jelentése. Márpedig paradox módon, Európa földrajzi kiterjedését – ami a legvitathatatlanabb kellene, hogy legyen – egyáltalán nem könnyű meghatározni. Igaz, hogy az általunk „európainak"

6 Vö. „Elargir le passé, approfondir le présent:, in: *Le débat*, n. 72. Novembre-décembre 1992, 29–39.

minősített kulturális jelenségek a földkerekség jelentős részén, hacsak nem mindenütt, föllelhetők. Minősítésük az „európai" jelzővel, visszautalás a múltba, az eredet felé. De hogyan lehet behatárolni a teret, ahol megszülettek? Hol van Európa? Hol lehet meghúzni a határait?

Ezért kell „meghatározni" Európát a szó szoros értelmében, vagyis behatárolni. Az európai térség a dichotomiák (szétválások) sorozatából jött létre. Európa először a közös antik örökséggel szintén rendelkező, iszlámmá lett világtól vált el. Majd elkülönült a közös keresztény örökségű bizánci világtól. Minden úgy történt, hogy ezek a törések a vallások mentén jelölték ki Európa határait. Ez nem az európai közösség jelentőségének alábecsülése[7], hanem a kulturális tényező mint kiindulópont miatt van.

Európa határainak megrajzolása nem azok lezárását jelenti, akár szószerinti, akár átvitt értelemben. Csupán azt kell fölkutatni, ami Európa megszületése és öntudatra ébredése pillanatában az idetartozást magának követelte vagy magától értetődőnek tekintette. A latin kereszténységről van szó: mint kereszténység, különbözik az iszlámtól, mint latin, különbözik Bizánctól. Bizánc vagy az iszlám soha nem tekintették magukat európainak. Ez nem jelenti azt, hogy akár egyik, akár másik kivettetne a „külső sötétségre"; Európa ugyanis soha nem esett egybe a civilizált világgal, amint azt az európacentrikus előítélet hiszi.

A középkor fontossága

A dichotómiák (szakadások) dél és észak, kelet és nyugat között abban a korban történtek, amelyet a felvilágosodás rosszindulatú előítélete nevezett el középkornak. Úgy vélem, az a fontos, hogy ekkor és a későbbiekben is, Európa miként jött létre. Közismert, hogy a hajózás fejlődésének köszönhetően megtörtént az Újvilág fölfedezése. A hitújítás, a tudományok fejlődése, az angol, amerikai majd francia forradalom mind olyan események, amelyek hatottak Európára, bélyeget nyomtak rá vagy átalakították a lelkiismereti válságok szüntelen

7 T. Bert segítségét köszönöm.

sorozatán keresztül. Ám ahhoz, hogy ezek az események lassúbb vagy gyorsabb ütemben valamit adni tudjanak Európának, hozzátehessenek Európához, már előzetesen Európa létezése volt szükséges. Melyek tehát azok a tények, amelyek nem hozzáadtak valamit Európához, hanem megalkották azt? Nem arról van itt szó, ami Európának tartalmat adott, hanem arról, ami neki formát kölcsönzött.

Ez az az ok, ami miatt a modernitás problémái kevésbé fontosak. A modern idők legitimitására még alaposan rá kell kérdezni[8]. Egyébként idegesítő, miként vált fétissé a modernitás, valamint az is, hogy a vele kapcsolatos kérdéseket milyen hevenyészett módon teszik föl. Mindenesetre, az, amit modernitásnak neveznek, az európai térségben látott napvilágot, hatásai pedig párhuzamosan bontakoznak ki a világ egyfajta „európaivá válásával". Nemde, itt kell tehát keresni a választ a kérdésre: „mi is valójában Európa?"

A romanitás mint forma

Az európai kultúra tartalmának gazdagságáról nem kell leltárt készíteni, ilyesféle elemzések már amúgy is megtöltik a könyvtárakat. Ellenkezőleg, meg kellene találni, mi is a formája mindennek? Ezt a formát Európa romanitásának neveztem el. Miért válassza az ember Rómát, amikor az ambivalens hatásokat kelthet?Talán először betyárbecsületből, hogy rehabilitáljuk rómaiakat, akiket gyakran ostoba vagy durva alakoknak tartunk... Másodszor, hogy az Athén és Jeruzsálem közötti dichotomiát elkerüljük. Végül és főként, mert Rómában lehet meglátni a kulturális magatartásnak azt a modelljét, ami semmit sem vesztett aktualitásából.

Ez a modell az elvonatkoztatás munkájának az eredménye. A „romanitás" megszerkesztett fogalom, nem pedig egy magától felbukkant történelmi jelenség. Szó sincs arról, hogy a romanitáshoz kötődő valamennyi történelmi jelenséget, s főként a gyarmatosítást védelmezni kellene. Valójában az a történelmi tény érdekes, hogy a rómaiak

8 Cf. H. Blumenberg, *Die Legitimitat der Neuzeit*, Suhrkamp, Francfort, 1971 ss. (3. vol.)

miként tudták befogadni a görög kultúrát és azt átadni annak a világnak, amit meghódítottak.

Római az, aki a klasszicizmus és a barbárság között van, az előbbivel szemben érzi kisebbségét, az utóbbitól pedig tart. Római az, aki mélyen átérzi a barbárság fenyegetését és a hellénizmus átvételétől válik szalonképessé. Esetleges felsőbbrendűsége abból származik, hogy el tudta fogadni: ő a később érkezett, a fiatalabb, a második, vagyis el tudta fogadni „másodikságát". Ez egy olyan lejtő, ami a haladást segíti. Levi-Strausstól is lehetne kölcsönözni a „potenciális differencia" kifejezést, de talán van egy jobb kép-hasonlat is. B. Pacido szerint az egyik legfontosabb római újítás a vízvezeték[9]. Tényleg, ez kiváló hasonlatra ad alkalmat: a víz nem tud folyni a vezetékben, csak akkor, ha a vezeték lejtős. A vízvezeték egy magasabban lévő forrástól vezet az öntözendő rétek felé, s mint egy út, arra szolgál, hogy végighaladjanak rajta és háttérbe szorul amögött, amit átad...

Ez a „római" hozzájárulás a kezdetekhez érvényes az Athénhez vagy Jeruzsálemhez fűződő kapcsolatunkra. „Rómaiak" vagyunk a görögökhöz képest éppen úgy, mint a zsidókhoz viszonyítva. Kultúránk másodlagossága a görögökéhez képest nyilvánvaló. Mégis, menynyire fontos az a pozitív döntés, ami a görög örökség átadását jelentette a római és az arab világ felé. Az átadás munkája költséges, drága volt, a megőrzendő szövegek újra- meg újra másolása anyagi áldozatba került.

Judaizmus, kereszténység, iszlám

Az európai másodlagosság további összetevője nagyobb figyelmet érdemel. Abból a nyilvánvaló tényből kell kiindulni, hogy a vallás, ami Európában meghatározó, az a kereszténység. Európa kereszténysége nem követelést jelent, hanem egyszerű tényállást: „Nem tudjuk nem kereszténynek mondani magunkat" (B. Croce). Keresztény, vagy ha jobban tetszik judeo-keresztény. Végeredményben Európa tartalmának nagyrészét a judaizmus adta és adja. Ám abban a történelmi

9 „Aridatece l'acqua corrente", in: *La Reubblica*, 8–9 Novembre 1992.

korban, amikor Európa létrejött, a judaizmus nem érvényesíthette közvetlen befolyását, Európa felépítésében csak az Ószövetség keresztény olvasatán keresztül tudott közreműködni.

A kereszténység pedig az ősi Izrael vallásával és normatív szövegeivel olyan kapcsolatban áll, ami egyedi. Ismert, hogy az Egyház és a zsidó nép kapcsolata a második templom kora után közel sem volt békés, és ezért mindkét fél felelős volt, bár a felelősség mérlege inkább billent a keresztények, mint a zsidók felé. Azonban mindennek ellenére, az alapelvek területén az Egyház mindig megőrizte az Ószövetségi Szentírást a szent könyvek között, és elfogadta az előző kinyilatkoztatás jogosságát, ami szerinte előkészítette a Megtestesülést. Az Egyház szerint Ábrahám és Mózes Istene ugyanaz az Isten, mint Jézus Krisztus Atyja.Ez egyúttal olyan álláspont, amelyhez nehéz következetesnek maradni. Állandó intellektuális erőfeszítést követel, ami az allegorikus exegézisig és a szentháromságtan elvont fogalmainak tisztázásáig megy. Kényelmesebb lett volna, amint azt a II. században a gnosztikus Marcion akarta, elvetni az Ószövetséget, mint a harag (hamis) Istenének mostanra elévült művét. Ám az Egyház Tertullianust és Szent Ireneust követte: ellenállt a kísértésnek.

Az iszlám a maga részéről, amint ezt mindenki tudja, elfogadja, sőt megerősíti az őt megelőző monoteista kinyilatkoztatásokat. Ezzel ellentétben viszont – és ez rendkívül fontos - nem fogadja el a szövegeket, amelyekben ezek a kinyilatkoztatások megjelentek. Föltételezi, hogy birtokosai, legyenek azok zsidók vagy keresztények, azokat meghamisították, mert így akartak megsemmisíteni mindent, ami előre hirdette Mohamedet. Az iszlám azt tanítja, hogy a szóban forgó szentiratok hiteles tartalma teljes egészében átmentődött a Koránba, minden elhagyás vagy torzulás nélkül azért, hogy ne legyen szükség más prófétákra. A Korán tehát fölöslegessé teszi az őt megelőző szentiratok tanulmányozását, sőt vannak tekintélyes tanítók, akik azt egyenesen tiltják. Az iszlám uralta területeken tehát semmi hasonló nincs az allegórikus vagy anélküli szentírásmagyarázathoz, amellyel a keresztények bizonyították és bizonyítják, hogy már az Ószövetség homályosan meghirdeti mindazt, amit az Újszövetség világosan tanít. Az iszlámban, ezzel ellenkezőleg, olyan próbálkozások vannak, amelyek megpróbálják kimutatni az ószövetségi és újszövetségi könyvekben az ellentmondásokat, vagy nevetségessé akarják tenni a

judaizmus és a kereszténység szent könyveit, mint Juwayni, vagy majdnem voltaire-i stílusban, mint Ibn Hazm.

Megtartani vagy megsemmisíteni az előzményt?

Így egy maghatározott modellel rendelkezünk a múltról, melyet semmisnek tekintünk, mivel véglegesen lezárult. Márpedig fölöttébb érdekes, hogy a világ kultúrtörténetében a muzulmán uralom alatt (vagyis amikor az iszlám mint civilizáció jelenik meg) ugyanazt a modellt találjuk meg, mint amikor az iszlám világfelfogásként (vallásként) jelentkezik azzal kapcsolatban, ami őt megelőzi. Végeredményben az iszlám által befolyásolt világ a IX. századtól kezdve csodálatra méltó erőfeszítést tanúsított az antik örökség „meghosszabbítása", fordítása, tanulmányozása érdekében. A keresztény és a szír nyelvű fordítók mindent megtettek a görög filozófia és a tudományok befogadása, átvétele érdekében. Európának hatalmas adóssága van az iszlám felé, és erre őt emlékeztetni kell. Ellenkezőleg, az iszlám nem ítélte megőrzésre érdemesnek a forrásokat, melyekhez evégett nem tudott többé visszatérni.

Az iszlám ennek következtében nem tudott bekapcsolódni a végetérhetetlen dialektikába, abba a parttalan folyamatba, amely az európai kultúra gazdagságát és ellentmondásos bonyolultságát adja. Az európai kultúra e múlt örökségétől függ, az iszlám esetében viszont ellenkezője a helyzet. „Tudományunk, a többi nemzet tudásához hasonlóan egyiktől a másikra átszármazik" - amint azt az „Állatok levele" c. írásmű görög embere beismeri [10]. Emellett, Európa intellektuális történelme során a múlttól átvett, különböző örökségek egymással folyamatosan párbeszédet folytattak. Valójában az európai gondolkodás szünet nélkül visszatért azt antik örökség átvételének problémájára, az állandóan bírálta egy nagyobb hitelesség nevében, és így megteremtett egy második átvételt, majd egy harmadikat stb. Így a páduai iskola Arisztotelésze ellentétben állt Aquinói Szent Tamás Arisztotelészével, stb.

10 *Rasa'il Ikhwan as-Safa'*, II, 8 (22), ed. de Beyrouth, t. 2, 288. németül: A. Giese, *Mensch und Tier vor dem König der Dschinnen*, Meiner, Hamburg, 1990, 103.

Európa mind vallási, mind kulturális téren ugyanolyan kapcsolatban áll azzal, ami megelőzi: nem szakad el tőle, nem veti el azt. Európa nem tételezi fel, a kultúrát illetően, hogy mindazt átvette, amit a hellénizmus tartalmazott, vagy vallási téren, amit az Ószövetség, s utána akár a hellenizmust, akár az Ószövetséget üres kagylóhéjként el lehet dobni.

A reneszánsz eszméje

A vallási téren megjelenő dinamikus „másodlagosság" adta az öntőformát Európa kulturális „másodlagossága" számára. Ez tette lehetővé, hogy az európai kultúrtörténelem a „reneszánszok" egész sorozata legyen. Ez a meghatározás megérdemli, hogy fogalom-értéke legyen. Igazuk volt a történészeknek, akik a XIV. századi itáliai gondolkodók önelégültséget sugárzó meghatározását alkalmazták és karoling reneszánszról, meg XII. századi reneszánszról beszéltek. Azonban némi pontosítás szükséges, ami nagyon fontos: a reneszánsz nem csupán egy új kulturális virágzás, amit a béke és a gazdasági jólét tesz lehetővé. Nem csupán visszatérés a forrásokhoz, melyet jobb „revival" néven említeni.

A reneszánsz különös visszatérés: olyan forrás felé irányul, amelyről tudjuk, hogy túlhaladott, s főként azt, hogy nem a miénk. A visszatérés irányába tett erőfeszítés nem az eredeti állapotra törekszik, nem afelé, ami a kultúra sajátja és ami a maga tisztaságában a kezdeteknél létezhetett. Ellenkezőleg, az európai kultúrán kívül – nevezetesen a görög-latin ókorban – található forrás felé tart. Nem a hősi idők primitív tisztaságához való visszatérésről van szó. Valójában erőfeszítés ez a visszatérési vágy, valami áthághatatlan leküzdése. Bizánc ezt a kínzó érzést nem ismerte. Az irodalmi hellenizmus (a pogányság nélkül) volt a múltja, és annak kisajátítása csak annak a visszakövetelése, ami egykor az övé volt.

Bizánccal ellentétben, Európa az irodalmi és nyelvi folytonosságnak köszönhetően nem tudott huzamosan megmaradni a klasszikus örökség kizárólagos birtoklásában, ami felsőbbrendűségi érzést biztosított volna számára. Európa, az iszlámhoz hasonlatosan, szintén nem tudta a külső forrásokkal szembeni kezdeti függőségét kiegyenlíteni illetve feldolgozni, hiába gondolt arra, hogy ezt az örökölt tudást

kibontakoztatta és a maga területén elterjesztette. Európának mindig szembesülnie kellett azzal, hogy ő a kölcsönző és a kölcsönkapó – a visszaadás meg visszatérítés reménye nélkül – egy olyan forrástól, melyet nem tud sem újra magáévá tenni, sem túlhaladni. Az európai kultúrát tehát mindig a nosztalgiát támasztó forrástól történt elidegenedés és a vele szembeni kisebbrendűségi érzés jellemezte. Teljes egészében erőfezsítés, amely szeretne visszatérni abba a múltba, amely soha nem volt az övé, de amellyel kapcsolatban helyrehozhatatlan bukás történt, fájdalmasan megélt elidegenedés ment végbe. Ennek tudatosulása azzal a következménnyel járt, hogy Európa kulturális azonossága eltolódott, önmagán kívülre került.

Az idegen mint saját

Ha Európáról és annak kultúrájáról beszélnek, akkor a leggyakrabban felsorolják a görögökhöz, a rómaiakhoz és a zsidókhoz fűződő kapcsolatait, és hangsúlyozzák egyedülállóan értékes voltát. Abban nincs semmi törvénytelen, ha megcsodáljuk mindazt, ami nem vagyunk. Az viszont bosszantó, ha a birtokló mosolyával azonosulunk a magasztos forrásokkal; és nyíltan botrányos, ha a legitimálást egyedül a birtokbavétel vagy a a kihasználás igazolja. Erre a politikai életből lehetne példát idézni[11].

A klasszikus kultúra nem a mienk. nincs jogunk másokra erőltetni, azt mondván, hogy a nyugati civilizáció forrását jelenti. A görögök számunkra épp oly idegenek és távoliak, mint a nem-európai népek. Az egyetlen ok, ami igazolhatja a klasszikus kultúra befogadását – akár rólunk, akár a nem európaiakról van szó – ugyanaz, mint ami volt a múlt európai embere számára: annak belső értéke, és képessége, hogy minden emberben fölkelti saját humanitása érzetét.

A kultúra soha nem békés és folyamatos birtoklást jelent. Mindig küzdelem, személyes erőfeszítés árán szerezhető csak meg. Ebben az eredeti „művelés" értelemben kell használni a szót, és nem tág, mindent magába foglaló fogalomként.

11 S. Leys, *Ombres chinoises*, Paris, UGE, 1974, 267.

A kereszténység szerepe és felelőssége

A kereszténység központi szerepe az európai „térség" kialakításában ezért értehtő. Végezetül a kereszténység kulturális szerepéről kellene szólni? Arról a struktúráról vagy dinamizmusról, ami lehetővé teszi Európát? A történészek jó ideje kimutatták, hogy az evangelizáció gyakran felületes volt és állandóan újra kell kezdeni. Helyesebb csupán arról szólni, hogy a kereszténység miként tud és köteles megoldásokat javasolva hozzájárulni Európa kortárs-problémáinak megoldásához. Másként szólva, a keresztények, és különösen a katolikusok miként lehetnek – Nietzsche, majd Husserl szólásával élve – „jó európaiak"?

A kereszténység mint minden vallás, bizonyos módon elrendezi az istenit és az emberit. A kereszténység – és ez a sajátos vonása – ott különbözteti meg az istenit és az emberit, ahol a kettőt könnyű egyesíteni sőt összekeverni, vagyis a cselekvés területén: a spirituális és temporális, a vallási és politikai téren. Ellenkezőleg, ott egyesíti az istenit és az emberit, ahol könnyű azokat megkülönböztetni, vagyis a lét síkján: a kereszténység vallja a megtestesülést.

A kettő, a megkülönböztetés és egyesítés a másodlagosság következménye. Egyrészt a megtesesülés gondolata a vallási másodlagossággal egyet alkot: Isten, aki megtestesül, Izrael Istene. Másrészt, a temporális és spirituális szétválasztása egységet alkot a kulturális másodlagossággal: a kereszténység nem akarta mindazt újra alkotni, ami ő előtte jó volt a pogány világban (jog, politika), vagy azt, amit a világ már befogadott (nyelvek, kultúrák). A kereszténység egy már meglévő társadalom fölé helyeződött, és megelégedett azzal, hogy neki etikai mintát javasoljon.

A megtestesülés arra kötelez, hogy az isteni és az emberi kapcsolatát újragondoljuk. Ugyanezt kell tenni a vallás és az ateizmus viszonylatában is[12]. A megtestesülés azonban szabadon hagy némi teret az ember szabad válaszára, és ez lehetővé teszi a szekularizációt.

12 Vö. M. Gauchet, *Le désenchantement du monde*. NRF, Paris, 1985, XIII.

KATOLIKUS EGYETEM HITTUDOMÁNYI BUDAPEST

* * *

A romanitás talán inkább a múlt Európájának jellegzetessége. Mégis, a jövendő Európa általános szabálya lett. Két érzésvilág van benne együtt, s mindkettő érvényes ma éppen úgy, mint a kezdetekben. Az egyik, hogy minden máshonnan jön. A másik, hogy mindent át kell adni. Semmit el nem dobhatunk az örökségből és semmit nem őrizhetünk meg a magunk számára. Jaj nekünk, ha az emberi jogokat csupán a fehér ember folklórjának tartjuk. Az európai embert inspiráló etikának a politikában is érvényesülnie kell. Tágabb értelemben, Európa ébredjen öntudatra.

Fordította: Török József

II. JÁNOS PÁL pápa

Beszéd az Európa Közösség előtt

Ma Péter utóda jött ide, az Apostolé, aki Pállal együtt érkezett, hogy a kereszténységet meggyökereztesse Európa földjén. Találkozásunk tehát rendjénvaló, mert az a küldetésem, hogy testvéreimmel a püspöki rangban és az egész keresztény néppel együtt tanúskodjam erről a hitről, amely e kontinens kultúráját és történelmét minden más földrésznél jobban átjárja, s bizonyságot tegyek e hitről, melyben Európa lakosainak nagy része saját élete alapeszméit elismeri. Nem rám tartozik az itteni nehéz és bonyolult föladatokban közbejönni. Ám ismerem, hogy itt mennyi erőfeszítés történik Európa egysége érdekében, ezért szeretném, ha együtt szemügyre vennénk földrészünket s annak hivatását.

Európa a harmadik évezred közeledtekor saját jövőjének újabb állomásával szembesült. Ezért fontos, hogy hosszú és viharos múltját hordozó kollektív emlékezete segítségével világosan tudatosítsa: ki is ő valójában. Hogy ne kényszerüljön a véletlenek által alakított sorsát tehetetlenül elszenvedni, hanem szabadon tervezhesse és építhesse jövőjét. Csak a történelmi örökségre alapozva lehet helyesen tervezni. A történelmi örökség számbavételekor őrizkedni kell az egyoldalúságtól, vagyis a fény mellett meg kell látni az árnyékot, s a múlt súlyos hibái mellett az általa létrehozott értékeket.

Földrészünk mindig találkozás színhelye volt, mondhatni tágas útkereszteződés, ahol népek vándoroltak, egymást kiszorították vagy egymással szövetkeztek. A Földközi-tenger medencéjéből kiindulva a Római Birodalom rajzolta meg Európa első arculatát. Ez az átmeneti egység a görög és római áramlatok találkozásából született, s kelettől nyugatig ősi népek kötelezték el magukat mellette. Majd a különböző népek érkeztével, a népvándorlásban vetélkedések és összecsapások szabdalják fel Európát. A kereszténységnek századok hosszú sorára volt szüksége, hogy átjárja a különböző népeket. Lassú, alapos mun-

kájával lehetővé tette, hogy a sokszor nagyon eltérő népek közeledjenek egymáshoz, és osztozzanak abban a közös örökségben, amelyben Róma és Bizánc egymást kölcsönösen kiegészítette. A sok szempontból egységes civilizáció az élénk cserefolyamatoknak köszönhetően jelent meg. Gondoljunk csak Szent Benedek tanítványainak munkásságára. Elődöm, VI. Pál róluk mondta, hogy a kereszt és a könyv mellett mindenüvé magukkal vitték az ekét is (Pacis nuntius bréve, 1964. okt. 24.). Emlékezzünk a Bizáncból jött hittérítő testvérekre! Cirill és Metód, amikor a kereszténységet közvetítették a szláv népeknek, zseniális módon elfogadták: sőt előnyben részesítették a szláv kultúrát. S ezt Rómával a legteljesebb egyetértésben tették. Ők, az alapítók és úttörők szimbolizálják az európai szellemiség lassú létrejöttét azoknál az embereknél, akik felszántják a földeket, létrehozzák a kultúrát, és egyesülnek a közös hitben.

Mi még örökösei vagyunk azoknak a hosszú századoknak, amelyek folyamán Európában létrejött a kereszténység által sugalmazott civilizáció. Ugyanakkor súlyos törések tartós következményeit szenvedjük ma is. A keresztények szétszakították azt a testvéri közösséget, amelyet az evangélium megkíván. Róma és Bizánc szomorú elkülönülése a XI. században hosszú időre eltávolította Keletet a Nyugattól. A következő századokban pedig a nemzeti érzés lett egyre erősebb. A társadalmi szervezet módosult. Ebben az időben fejedelmek és kereskedők, művészek és szerzetesek járták Európa útjait; előmozdítói és kovácsai lettek az elméleti és gyakorlati intelligencia látványos fejlődésének, a szegénység evangéliumi szellemét újraébresztő mozgalmaknak, a remény új kivirágzásának. Európa a középkor folyamám az egész földrész össszetartozásának tudatában, ragyogó civilizációt épített föl, amelynek számos értéke időálló.

Ám ez a civilizáció nem volt képes megakadályozni sem az értékek időről időre történő eltékozlását (bár az ember védelmezni szerette volna ezeket az értékeket), sem a saját sikereitől megrészegült kultúra hamis akkordjait. Az államok összecsaptak, hódítókká vagy meghódítottakká váltak. A keresztény világ pedig újabb szakadásokat élt át; a XVI. században jöttek létre a legmélyebb sebek, amelyeket még nem tudtunk begyógyítani.

Elődeink közben idegen tájak felé indultak. Hajtotta őket az emberre bízott világ megismerésének a vágya, és ennek köszönhetően

fölfedezték a többi kontinenst. Különös kaland! Egyrészt az evangéliumi örömhírt és reménységet viszik szét, a technikai és szellemi fejlődést terjesztik, másrészt mint hódítók könyörtelenül ráerőltetik kultúrájukat a különböző etnikai csoportokra, és nyugodt lelkiismerettel megsemmisítik azok gazdag hagyományait. Az európaiak így meglehetősen kétértelmű kapcsolatba kerülnek a többi kontinens embereivel. Kiváló képességeiket és gyöngeségeiket, nagylelkűségüket és hataloméhségüket meg kapzsiságukat egyaránt elvitték mindenüvé.

Kontinensünk remekül tükrözi az ember paradox vonásait. Az ember szert tehet intelligenciára, lehet odaadó és szent, de képes arra is, hogy irigységből, gőgből öljön és pusztítson. Tudatában van méltóságának, küzd az erényekért, ám időnként önmagát lealacsonyító tévutakra lép. Ha a modern időkig kialakult civilizációt és kultúrát szemléljük, lehetetlen föl nem ismerni a keresztény gyökereket. Közülük az emberről alkotott sajátos fogalom a legfontosabb. Ennek lényege az a meggyőződés, hogy a világ középpontjában az emberi személynek semmi mással nem pótolható értéke áll, s hogy a történelemnek van értelme. A fejlődés minden téren lehetséges, és minden remény megadatott, hogy a törvényesség keretein belül az igazságosság és a szolidaritás szilárd alapjain föl lehessen építeni egy jobb világot. Az ember hisz abban, hogy lehetséges legyőzni a rosszat. Ez a hit állandóan szembesíti az eszménnyel. S bár hivatásának magasztossága és a megvalósítás gyarlósága közötti különbség szenvedések forrása, az ember mégis késztetést érez arra, hogy önmagát szünet nélkül meghaladja, miközben a megbékélés jótéteményeire vágyakozik.

A mai Európát kiformáló utolsó századokban az emberi tevékenység mértani haladvány szerint növekedett, s ezért a tudomány és a technika gyors fejlődésének vagyunk tanúi. Ezzel párhuzamosan az ember vizsgálódó szemeit önmagára szegezve egyszerre kutatja személyisége gazdagságát és a társas élet alapjait. A filozófusok új utakat nyitnak a racionális tevékenység számára. A legkiválóbb jogászok újra átgondolják a jog alapjait, hogy újra fölfedezzék: az ember alapvető és elidegeníthetetlen joga a szabadság és az egyenlőség. Más, új kép alakul ki a világról; ipari forradalmak és a társadalmi struktúrák mélyreható változásai sorjáznak egymás után.

Az anyagi javakban való gazdagodás viszont vajmi kevés változást hozott a méltányosság területén. Az ember a fejlődés láttán megrészegül. Sikerei racionalista optimizmust sugallnak, s elvezetik oda, hogy minden transzcendens eszmét tagadásba vegyen, már csak azért is, mert azokon nem uralkodhat kénye-kedve szerint. Különböző gondolati, filozófiai és ideológiai áramlatok támadják a hitet, sőt magát Istent tagadják. Mindez visszafordul az ember ellen, mert megfosztja őt élete értelmétől. Az új eszmei áramlatok az ember hatalmát vagy az emberi történelem dinamizmusát kiáltják ki abszolút értéknek, s ezek következményei béklyóba verik az ember szabadságát, bemocskolják nemességét. A lelki értékek gyakorlati tagadása azzal a következménnyel jár, hogy az ember érzelmi vágyait mindenáron ki akarja elégíteni, és semmibe veszi az etika alapjait. Szabadságot követel magának, és menekül a felelősségvállalástól; bőségre vágyik, és még környezetében sem tudja felszámolni a szegénységet. Vallja, hogy minden ember egyenlő, közben szemet huny a faji türelmetlenség eluralkodása fölött. A maga számára sokat követel, s ebből nem kevés tényleg megvalósítható; ám ennek ellenére a mai ember kételkedik élete értelmében, s állandóan kísérti a félelem meg a nihilizmus.

Azt lehet mondani, az e földrészen elszabadított két világháború egyszerre következménye és felfedője annak az emberi válságnak, amelyben ezentúl az egész emberiség osztozik. Az embert szédület fogja el, ha a megszámlálhatatlan halottra gondol, akik a háború áldozataivá lettek; s ha a számbavehetetlenül súlyos rombolások eszébe jutnak, s azoknak a bűnöknek az elképesztő súlyossága, melyek ezt a szerencsétlenséget magukkal hozták. A sebek negyven év után is maradnak. Ez a szörnyű földindulás annál is súlyosabban belevéződött az emlékezetbe, mert a törések – szakadások továbbra is léteznek. Húsvéti üzenetemben nemcsak e súlyos, annyi népet szembefordító konfliktusra akartam emlékeztetni a világot, hanem a sokmillió halott áldozatának jelentésére is: életük azért áldoztatott föl, hogy megtörje az erőszak köreit és védelmezze az ember méltóságát.

Azért kell földrészünk egyszerre szép és rettenetes történelmét együttesen végiggondolnunk, mert életünkre néha nagyon ősi szakadások – szembenállások vetnek árnyékot, s mert rendkívül gazdag örökséggel rendelkezünk. Európa hivatása s jelenlegi feladatai ez utóbbira alapozódnak.

Az európai intézmények székhelyén köztudott, hogy rögtön a 2. világháború után számos európaiban beért a meggyőződés: az emberek megosztottsága és az országok szembenállása nem elkerülhetetlen. A békét szilárd egyetértés alapján kellett biztosítani, az egység föltételeit újra kellett teremteni. olyan emberek, akik maguk is szenvedtek, Európa országai számára tartósabb együttműködést javasoltak, mint amilyen az előző szövetségekből következett, s fölvették a közösség alapításának gondolatát. Az alapítók neveit hadd említsem: Jean Monnet, Robert Schuman, Alcide de Gasperi, Konrad Adenauer, Winston Churchill, Paul-Henri Spaak. És még sokan voltak, akik nem törődtek bele Európa földaraboltságába. Ez utóbbi állapot állandóan akadályozta a meglepően gazdag kulturális és anyagi környezet újraépítését és fejlesztését, és lendülete visszanyerését, amikor történelme minden pozitív ihletését komolyan vette.

Az Európa Közösség alapítóinak az volt az érzése, hogy a gazdasági terület elsőként ajánlkozik a közösségi terv megvalósításához, részben a világpolitikai helyzet, részben a békére veszélyes vetélkedések elkerülése végett. Az együttműködés ténylegesen beindult s ennek a műhelyei, munkásai itt vannak. A bonyolult feladatok során nehéz egyeztetni a különböző szempontokat a cselekvés előtt. A közös akarat mellett szükséges az együttes látásmód kidolgozása, a gazdasági-politikai együttműködés elmélyítése a társadalmi partnerekkel és mindazokkal, akik a közös jóhoz valamiképpen hozzájárulnak. Az összes felelős személynek együttesen és elszántan kell szembesülni az emberi problémákkal és keresni rájuk a választ. Csak a legfontosabbakat említem: a munkanélküliséget, a fiatalok munkába állását, egyesek kiáltó szegénységét, mások hivalkodó gazdagságát. A gazdasági tevékenység első oka, hogy mindenki emberhez méltón élhessen. Világosan föl kell ismerni, hogy az egyéni érdekeket mind jobban alá kell rendelni a lényegi, objektív érdekeknek. A II. Vatikáni Zsinat ezt a célt a következőképpen fogalmazta meg: „Azok a kirívóan nagy gazdasági és társadalmi különbségek, amelyek az emberiség egyetlen nagy családjának tagjai és népei között mutatkoznak, botrányosak és ellenkeznek a társadalmi igazságossággal, a méltányossággal, a személy méltóságával, és veszélyeztetik a társadalmi meg a nemzetközi békét" (Gaudium et Spes, 29.).

Az európaiaknak újra föl kell fedezniük az összetartozás érzését: csak ennek birtokában munkálkodhatnak az egységen. Nagy terveket

akkor lehet megvalósítani, ha azokhoz mindenki hozzájárul egyéni tehetsége és képessége szerint, miközben a közösséget szolgálja. Földrészünk kulturális változatossága – amint a sokféle nyelv léte és használata is bizonyítja – mindenki számára gazdagodást jelent, ha a tájegységek kölcsönösen odafigyelnek egymásra. A múltban a román, majd a gótikus művészet mindenütt azonos művészi és spirituális ihletéséből táplálkozott, s mégis be tudta fogadni a különböző tájegységek sajátos szellemét. Tudományos és technikai téren már számtalan csere létezik, ennek még szélesebb körben kellene folytatódnia, kiterjedve minden itt élőre, különösen a fiatalokra. Egymás kölcsönös megismerése nem szegényíti el a saját hagyományokat, éppen ellenkezőleg, tovább gazdagítja emberségünket.

Ezen a téren a szerződések határai nem tudták korlátozni a népek és egyének igényét a nyitottságra; az európaiak nem törődhetnek bele földrészük szétdarabolásába. Azok az országok, amelyek különböző okok miatt nincsenek itt jelen, nem zárhatók ki az egység iránti, alapvető vágyakozásból; sajátos hozzájárulásukat az európai örökséghez senki sem tagadhatja.

Másrészt tudatosítani kell azt is, hogy ezentúl egyetlen kontinens se zárkózhat el a többi földrész elől, bármilyen termékeny, gazdag is legyen a saját kultúrája. Gondolhatunk akár a kereszténységtől teljesen függetlenül létrejött civilizációkra, akár a világ más tájain európai és keresztény ihletés folytán keletkezett kultúrákra, amelyek rendszerint tovább gazdagodtak a különböző etnikai csoportokkal történt érintkezésből. A keresztény hagyomány által formált szellemiség lényeges összetevője a mások felé való nyitottság. Az európaiaknak hivatásához tartozik, hogy az egyetemesség gondolatát őrizzék és továbbfejlesszék.

Szembeszállni a gazdagság területén jelentkező kihívásokkal, tovább bővíteni az emberek közötti érintkezések lehetőségét – ezek azok a gondok, amelyek más, korunk válsága által kitermelt nehézségek felidézését is szükségessé teszik. Először is, amint a történelmi áttekintésnél is mondtam, szemben állunk a modern ember, a különösen sebezhető ember erkölcsi és lelki összeomlásával. Azt mondhatnánk, hogy ez az ember játszik az élettel, midőn éppen nem adja fejét reménytelenségre. Az a könnyelműség, amellyel a tudomány beavatkozik a biológiai folyamatokba, halálos eltévelyedésekhez vezethet. Az

élet átadásának csodálatos tette egyrészt elveszti értelmét; a házaspár önmagába zárkózik, a társadalom beleegyezésével. Túl gyakran megtagadják az emberek a védtelen magzat emberi méltóságát, és jogát az élethez. Vagy ellenkezőleg, a gyermek iránti vágy igazolja a manipulációkat, melyek az emberi természeten tesznek erőszakot. Az egyén érzelmi „boldogságának" adott elsőbbség a házasság igazi célját elfedi. Ezek a súlyos etikai eltévelyedések kortársainknál szorosan kötődnek az eszmények hiányához és az emberi távlatok szűkösségéhez, amikor a hittel együttjáró nyitottság nincs jelen az életben. Fölmérik-e a születések számának csökkenését, ami a népesség elöregedéséhez vezet? Az ember elvesztette volna a bizalmát a másikkal szabad elhatározásból létrehozott, hűségen alapuló közösség iránt? – kezdve azon, hogy önmaga legjavát adja azoknak, akik folytatják a civilizáció építését és növelik annak szépségét. Ha az ember megtagadja a nemes és érdektelen indíttatásokat, a magány minden rossz következménye ráköszönt és a nemzedékek közötti távolság növekszik. A fiataloknak kedvét szegi az a világ, amelyet készítünk nekik. A mi életmódunk lehetővé teszi-e számunkra, hogy tiszteljék saját emberi méltóságukat, hogy felfedezzék az eszményeket és méltóságuktól boldogan kiteljesedjenek az igazi közösség körében? A mi felelősségünk, hogy ezeknek a kérdéseknek a tétjét felmérjük. Az embernek elég hatalma van önmaga felett, hogy folytassa az útját, hogy fölkeljen, ha elesett, s hogy feleljen igazi hivatására, vagyis arra, hogy szünet nélkül fölülmúlja önmagát.

Amikor az egyének életéről tekintetünket a világ egészére visszük, más fenyegetések tűnnek fel. Mert északtól délig a források egyenlőtlenül osztattak el az alapvetően egyenlő emberek között és emiatt az éhség pusztít. A szolidaritás tehát magától értetődő. A II. Vatikáni Zsinat ezt az alapelvet így fogalmazta meg: „Minden egyes csoportnak számot kell vetnie a többi csoport szükségleteivel és jogos igényeivel, sőt az egész emberi család közjavával is (Gaudium et Spes, 26). Elődöm, VI. Pál pápa súlyos kijelentése, amely a fejlődés problémáit elemző enciklikában jelent meg, ma is őrzi időszerűségét: „Az éhező népek drámai módon szólítják a bőségben élő népeket!" (*Populorum Progressio, 1967. márc. 26. 3.).* Erre a hívásra feleletet adni kötelesség. Innen, e helyről dicséretes törekvések történnek a legszegényebb országok irányában, az igazságosabb kapcsolatok érdekében. Európa

újra meg újra hallja meg azok kiáltását, akiket a nincstelenség réme fenyeget. Legyen bátorsága fokozni és növelni a szolidaritás konkrét tetteit! Mindig az igazságosság szelleme ihlesse!

Szerte a világon, a különböző tömbök szembenállása sajnálatos tény, a konfliktusok egész nemzeteket szakítanak szét. Az egyeduralom kísértése eddig soha nem ismert méreteket öltött s elembertelenítő ideológiákra támaszkodik. Ez fokozza azon népek felelősségét – akiknek sok jutott –, hogy egyesüljenek s egyetlen hangon szóljanak a béke érdekében, ne adják meg magukat már a küzdelem előtt, s álljanak ellen a fegyverkezési versenynek, ami túl sokba kerül az elemi igények kielégítésének kárára, és tovább növeli a nemzetek közötti feszültséget. Helsinki konferenciájának záróokmánya a biztonság és az európai együttműködés számára fontos mérföldkő a párbeszédek útján, amelyen bátran kell továbbhaladni. És a többi kezdeményezés is legyen hatékony a béke megmentése érdekében. A keresztények őszintén vágyakoznak arra, hogy az emberiség számára tartóssá váljon az ember tiszteletben tartására alapozó és a békére építő egyetértés. A keresztények az egységre való törekvésük által a kölcsönös bizalom és az összhang felé történő haladás élő jelei akarnak lenni.

A kereszténység saját történelmének ismeretében mondhatja a világnak, hogy a megosztottságon felül lehet emelkedni, hogy a sebek begyógyulhatnak, feltéve, ha a jelen világ a szeretetre vágyik, és nem fojtja el a reményt. Hadd ismételjem meg azt a felszólítást, amit Compostellából intéztem Európához: „Találj újra önmagadra! Légy újra önmagad! Fedezd föl múltad és jelened forrását, s meríts ebből a tiszta forrásból!"

KERESZTY Rókus

Krisztus és Mónika

Az életszentség szerepe a teológia megújulásában

Nem véletlen, hogy korunk egyik legnagyobb teológusa, Hans Urs von Balthasar írta az előszót egy 25 éves korában meghalt magyar lány naplójához. [1] Felismerte benne kedvenc lelki eszményképeinek, Lisieux-i Szent Teréznek, A Szentháromságról elnevezett Boldog Erzsébetnek és Madeleine Delbler-nek a lelki rokonát. [2] Balthasar nem győzte hangsúlyozni, hogy a teológiai megújulás egyik legfontosabb forrása azoknak a szenteknek az élményvilága, akik a mi korunkban, a mai világ káoszában élték meg Krisztus valóságát. Ebből az alaptételből kiindulva próbálom megvizsgálni, hogy Mónika Krisztusélménye hogyan gazdagíthatja a mai krisztológiát, hogyan mélyítheti el a megtestesülés és megváltás misztériumának megértését. Igaz, hogy félelemmel nyúlok e témához. Hol húzzam meg a határvonalat e tiszta lélek tanulmányozásában? Minden „vizsgálat" illetlen kíváncsiskodásnak tűnik. Senkinek sincs joga arra, hogy a Krisztus és Mónika szeretetkapcsolatát ún. tárgyilagos, „felsőbb" szempont szerint „kiana-

---

1 Monika. Ein Zeugnis in Ungarn (Einsiedeln: Johannes V., 1982) 7–10. o. A német és francia kiadás megelőzte az eredeti magyar kézirat kiadását: Mónika naplója. Egy szerzetesközösség élete az üldöztetés éveiben. (Budapest: Vigilia, 1990). A szövegben közölt oldalszámok ezt a kiadást követik.

2 Meggyőződésem, hogy Mónika naplója a magyar lelkiirodalom klassszikusai közé fog számítani. Prohászka elmélkedésein és Pilinszky „Szög és Olaj"-án kívül semmi hozzá mérhetőt nem találtam nálunk, sem mélységben, sem kifejezés szépségében. Páratlan erejét éppen az adja, hogy Mónikának nincs ideje a stílusát cizellálni, Flaubert-i műgonddal minden részletet kikalapálni. Akkor ír, amikor más „fontosabb" munkára már nincs energiája. A naplóban elengedi magát, s a mélységből szabadon tör fel és talál spontán formát a Krisztusból táplálkozó lélek gazdag színpompája.

lizálja". Ugyanakkor meggyőződésem, hogy a Napló létrejötte és megőrzése az isteni gondviselés műve. Tehát mégiscsak az Isten akarja, hogy teológus is tanuljon belőle! Adjon hálát ő is, hogy amit Isten elrejtett a bölcsek és írástudók elől, azt kinyilatkoztatta egy okos, de teológiailag dilettáns kislánynak (Mt 11, 25). Itt van hát a dilemma: ha írok,az tiszteletlenség. Ha nem írok, akkor véka alá rejtem a világosságot. E kettős szorításból úgy próbálok kibújni, hogy amennyire lehetséges, Mónikát beszéltetem, nem törekszem a teljesség látszatára, s a magam részéről pusztán az összekötőszöveget írom, majd néhány tanuságot vonok le.

1. Mónika „útja"

Nincs értelme, hogy megismételjem az életrajzi adatokat, amelyek a Napló előszavában megtalálhatók. Csak azon tényeket említem, amelyek hivatásának megértéséhez nélkülözhetetlenek. Hívő katolikus értelmiségi családból származik. 10 éves korában egy ház romjai között megtalálja Lisieux–i Kis Szent Teréz önéletrajzát. A könyv lelki tápláléka, Teréz hosszú évekig egyetlen barátnője lesz. Rajta keresztül kapja szerzetesi hivatását. Már érettségi előtt csatlakozik egy ciszterci hagyományú illegális szerzetközösséghez [3], amelynek elöljárója és ihletője Tímár Ágnes. Ő még a feloszlatás előtt frissen alapított bakonyi ciszterci monostorban tett örök fogadalmat [4]. Lelkiatyjuk Lénárd Ödön piarista szerzetes. 1956 Nagyszombatján „öltözik be" egy kis börzsönyi vikendházban. Fogadalma után hamarosan a noviciák magisztrájának (nevelőjének) nevezik ki. Miután Tímár Ágnest és Lénárd Ödönt a közösség másik három tagjával együtt 1961 február 6–án letartóztatták, a közösség megmaradt tagjai egyhangúlag Mónit választják helyettes elöljárójuknak. Móni majdnem két évig, 1962 dec. 13–án bekövetkezett haláláig viseli a közösség minden gondját. Májgyulladásban halt meg 25 éves korában. Ennyi külső adat talán elég

3 Illegális a kommunista állam szemében, amely néhány kivételtől eltekintve 1950–ben minden férfi és női szerzetesrendet betiltott.

4 Jelenleg Mónika közössége Tímár Ágnes apátnő vezetése alatt virágzó ciszterci apátság Kismaroson.

ahhoz, hogy a naplóban kifejeződő belső történetet nyomon követhessük.

a) „Ha egyszer egy kicsit odaadod magad..."

Az első korszak nagyjából Ágnesék letartóztatásáig terjed. Bár a kereszt előreveti árnyékát, mégis ezt az időt az első szerelem boldog áradása, Krisztus végtelen gazdagságának megtapasztalása jellemzi. De Mónika világosan látja, Krisztus csak annyiban jön el hozzá, amennyiben ő minden mást odaad.

> *Milyen nehezen, csorbán adsz, milyen görcsösen és ostobán ragaszkodsz morzsákhoz és ócska garasokhoz. És ha egyszer egy kicsit odaadod magad, milyen csodálatos világot társz fel előttem... idő kellett hozzá, mire szegény lelkem felfogta, hogy ez a végtelen gazdagság vele jár a teljes odaadással, mert ha mindent levetközöm, Magad adod nekem, ha mindent elhagyok, Te jössz hozzám, ha minden ajtót bezárok magam mögött, Te kinyitod a Te kapuidat. És megsejtlek Téged (46.o.).*

Olyan öröm fénylik benne, amely minden felfogóképességét felülmúlja:

> *Te tudod, hogy milyen boldog vagyok, csak Te, mert én nem. Egyszerűen nem bírják naphoz nem szokott szemeim ezt a fényes ragyogást, hogy itt vagy, velem vagy, újra kézenfogtál, felébredtél és itt vagy, itt nálam, és látod, úgysem találom a szót, inkább futok meg bukfencezek Neked (42.o.).*

Később a bukfencező gyermeki boldogságot felváltja a szenvedő Krisztusba mélyülő fájdalom és öröm. De a Kisjézussal való játékos barátság egész életét, még utolsó betegségét is bearanyozza. Amint Kis Szent Teréz a Jézuska labdája akart lenni, úgy Mónika a Kisjézus játékmackója. Nincs ebben semmi infatilizmus, mégcsak a Kis Teréz utánzása sem. Egyszerűen, ösztönösen tudja, hogy a feltámadt Úr

Jézus mindörökre gyermek is marad és ehhez a gyermeki kapcsolathoz élete utolsó leheletéig ragaszkodik.

A földi szerzetescsalád és a Szentcsalád kezdettől egybefonódik lelkében. A természetes és természetfölötti világot olyan természetes harmóniában látja, hogy sokszor nem egészen világos, hogy a Napló egyes szövegeiben Máriához, „mindannyiunk Édesé"-hez szól–e vagy pedig „Édes"-hez, az elöljáróhoz. Ugyanígy gyakran egyszerre beszél lelkiatyjához, Lénárd Ödönhöz és a mennyei Atyjához.

Ez a meghitt közvetlenség, amellyel a Szentcsalád földi képviselőiben a természetfölötti Családot tapasztalja meg, távol áll az emberi kapcsolatok bálványozásától. Nagyon jól tudja, hogy az „Édes"–től kapott világosság forrása az Úr (57.o.). Szenvedélyes, kislányos szeretettel veszi körül lelki édesanyját, de a „főtéma" (258.o.) kezdettől fogva mindig Krisztus:

> *Te látod Uram – hogy is mondjam el szavakkal ezt – azt mondom, hogy nehéz, pedig egészen más, mint nehéz, mert szolgálat, adás, öröm, szépség, aranyos hímzés, opálosan csillogó igazgyöngy, menyasszonyi ruha nehéz selyme – és nem lenne ez, ha nem lenne nehéz, és nem lenne ez, ha nehéz lenne.*
> *Csillagtalan, szeles éjszakában itt lélegzel mellettem, és nyírkos fekete sziklákon Te jársz előttem (41.o.).*

Ebben az első időszakban legnagyobb gondja, hogy az „én" még mindig él benne és követelőzik: „Olyan aljas vagyok, de olyan aljas. Hát még mindig vagyok én?" (121.o.) Még a lelkiekben sem akar növekedni, csak odaadni magát:

> *Az csak a Te végtelen szereteted, Uram, hogy ettől lehetetlen nem növekedni. Még a mennyország sem érdekel, csak az, hogy Te ne légy szomorú. Ha akarnád, egy örökkévalóságon keresztül szolgálnálak itt a földön (85.o.).*

Ugyanígy mindenét, természetfeletti javait is kész odaadni a másik embernek, elsősorban azoknak, akiknek a nevelését rábízták. Meg-

szentelődésüket szinte jobban kívánja, mint önmagáét: „S hogy ők – azt még jobban szeretném, mint hogy én" (u.o.). Azt is látja, hogy nem elég mindenét odaadni a „gyerekeknek"–nek.[5]

> *Talán még fontosabb, hogy egészen magamévá fogadjam az övékét. Együtt éljek velük, együtt örüljek, sírjak, izguljak. Enyém legyen. Életem legyen. Mérhetetlenül több ez, mint szeretetteljes meghallgatás és irányítás (70.o.).*

Ez az egyetemes kitágulás, a mindenki otthonává válás, (hogy a „gyerekek" nyugodtan ki-be járjanak benne), teszi lehetővé Mónika számára a szép, meleg, emberi barátságok kivirágzását. Elsősorban „Édes"-sel, aztán „Gábor"-ral (a közösség egyik érettebb tagjával) sőt még egy világi fiúval, „Bélá"-val is. Így ír Gáborral való kapcsolatáról:

> *Mikor elkezdtünk lenni, természetes vonzalommal sokkal jobban vonzódtam Zsófihoz, mint Gáborhoz. Gábor a második vagy harmadik találkozásunkkor meghódított szeretetével, s azóta is újra legyőzött, s nem tudtam szabadulni varázsa alól. Szép szeretettel szeret engem Gábor. Így aztán lassan épülő, mélyülő, forrósodó szeretet és barátság alakult ki köztünk, igazán mély és az Úristen szíve szerinti. De ezt pusztán neki köszönhetem. Itt éltem át először azt, hogy „előbb szeretett", s ebből bimbózott az én szeretetem (235–236 o.).*

Hallatlan finomsággal reagál a természet minden szépségére. Az anyagi világban az örök élet szépségének szimbólumait tapasztalja meg:

> *Olvadt arany, áradó fény, izzó falevelek, kék, zöld, bíbor, aranyos erdő, zúgó fák. Mennyire más világ*

5 A „gyerekek" a rábízott noviciák.

lehet a mennyország, ha itt a földön is van egy ennyire más világ. A szépségek és béke birodalma. Milyen csodálatos lehet a szellem, ha az anyag ilyen csodálatos, változatos, gazdag. Ilisz csak szamár testvére annak.
És milyen lehetsz Te, Uram, aki mindezt megálmodtad és akartad, és létrehoztad (38.o.).

Épp ellenkezője annak a típusnak, aki csak a lelki értéket látja s becsukódik az anyagi világ szépsége előtt.

Azt mondják, hogy a lelki élet magas emeletein az ember szeme becsukódik a világ szépsége előtt. Nem látja, hogy tavasz van vagy tél, erdőben visz útja vagy tavak mellett utazik. [6]
Nem tudom elképzelni, bárhova emelne is Isten kegyelme, hogy többé ne lássam és ne szeressem a napot, a havat, a friss, kemény tavaszi szelet, melynek nekifeszül az ember és szembefut vele...Én szeretem ezt a földet, és szeretem a testemet is, szeretem, ha izmaim megfeszülnek, hogy rugalmasak és hajlékonyak, és szeretem, ha olyat csinálhatok, ami minden erőmet igényli, mert olyankor minden feszül bennem, minden szolgál, a vér pont oda folyik, ahova kell, minden sejt felébred s készen áll.
És ez nem jelenti azt, hogy a világot megtartom magamnak vagy odaadom magam neki (60.o.).

Való igaz, hogy még élete utolsó napjaiban a kórterem ablakán keresztül is figyeli a hatalmas hópelyheket, amelyek „tétova kis fényekként csillannak meg a derengő hajnalban" (287.o.). Már közel van az agónia, mikor utolsó levelében „zárójelben" megjegyzi: „egy ennivaló-an édes kis cinke ingerkedik velem, megnevettet, olyan aranyos" (289.o.).

6 Valószínű utalás a középkori Szent Bernát életrajz azon részletére, amely szerint Bernát észre sem vette, hogy a gyönyörű genfi tó partján lovagolt.

Nemcsak a természet tükrözi számára az Istent. Szerelmes népdalokat énekelt a nővérekkel, Márk atya nagy megbotránkoztatására. [7]

> *Bennem a népdalok is Isten iránti szerelmemet fejezik ki, ha moziba vagy színházba megyek...azt pont így teszem, mint ha egy könyvet veszek a kezembe. Minden egyetlen Isten-szolgálatba és Isten-dicséretbe olvad össze, de minden, zsolozsma, szentmise, az egész életem utolsó cseppig az embereké. Nem mintha már nem hibáznék, de így akarom, s egyre teljesebben valósul is az életemben (213.o.).*

Márk atya kritikájára nem felel semmit, de pontosan tudja, hogy ebben nem Márk atya tiltó szavát, hanem saját ítéletét kell követnie (és bebörtönzött elöljárója bíztatását). Nehéz lenne egyszerűbben és mélyebben megfogalmazni egy olyan minden emberi értéket átölelő keresztény humanizmust, melyet nem csak világiak, hanem szerzetesek is minden kompromisszum nélkül hivatásuk részévé tehetnek.

b) „Cserélj ki"

Fontos volt Mónika haláláig tartó életigenlését, minden földi érték iránti természetes és természetfölötti érzékenységét hangsúlyoznom, hogy a további fejleményeket félre ne értsük. A szenvedés iránti vágya sohasem származik nála a szenvedés önmagáért való szeretetéből. A kórházból írt utolsó levelében így óvja a rábízottakat:

> *A rossznak nem kell örülni. Az nem „természetfölötti látásmód", hanem legjobb esetben butaság. Aki a rossznak magának tud örülni, az becsapja sajátmagát, csak belekóstol, és nem issza ki egészen a poharát. Csak a kegyelem minden sötéten és ködön áttörő fényének lehet örülni (287.o.).*

7 Márk atya egyike volt azoknak a szerzetespapoknak, akik Ödön atya fogsága alatt foglalkoztak a közösséggel.

Ezt az alapvetően egészséges látásmódot kell szem előtt tartanunk ahhoz, hogy meg ne botránkozzunk a továbbiakon. T.i. már szerzetesélete kezdetétől fogva parázslik benne a vágy, hogy a rábízottakat minden áron, minden terhük, szenvedésük átvállalása árán is megmentse:

> *A mai napot Erzsébetnek, meg a kis Heine-Medineseknek adtam. Egész nap ők járnak az eszemben, tervek, ötletek születnek meg és raktározódnak el bennem. Uram, add, hogy egy se vesszék el közülük! Nekem adtad őket, s én mindegyik számára kikönyörgöm a menyországot. Addig nem nyugszom és nem maradok békén. Bármelyikük helyett és bármelyikükért tudnám vállalni minden testi és lelki nyomorékságát, nem is annyira mostani, mint jövendő életük minden bűnét és bűnhődését. Ezek nem szép hangulatok, hanem áldozattá tüzesülő élet, a Te szívedből belémcsöppent szeretet, mely keresztté formálja minden percemet s táplálékká emeli az aszkézist (78.o.).*

Mónika világosan különböztet az emberi szeretet és Krisztus szeretete között. A pusztán emberi szeretet csak hasonul ahhoz, akit szeret, inkább föladja önmagát, de „nincs szeme, hogy lásson, nincs keze, hogy segítsen, nincs szárnya, hogy repüljön". A Krisztus szeretete úgy azonosul velünk, úgy veszi át a terheinket, hogy kiemel a mélységből. Annak „szeme van, keze van és szárnya van". De ahhoz, hogy Krisztus megváltó szeretetében részesüljünk, végig kell járjuk a keresztutat (79.o.).

Még a szerzetesélet első szakaszában megértette, hogy a másikért életet adó szeretet egyszerre egyetemes és konkrét. Szándékában mindenkit átölel, de az egyén mindig az Isten tervében meghatározott emberekért kell, hogy éljen és haljon.

> *Fogolykiváltók – milyen csodálatos. Egyetlen emberért adták az egész életüket.*
> *Az Úristen világában egyáltalán nem lehet mennyiségre menni. Nem mintha most választanom kellene*

egyet vagy kettőt.
De a mindenki iránt való szeretetemnek Isten álma szerint kell megtestesülnie. Van, aki ezreket keresztel meg, van, aki egyetlenért adja az életét (88.o.)

Miután Édes, Atya és még néhány nővér elhurcolása után az otthonmaradt tagok őt egyhangúlag elöljáróvá választják, Isten akarata egyre konkrétabb formát ölt Mónika számára.

Két témát fogalmaz meg egyre világosabban, a szeretet elemi erejével. Az első: igazi édesanyjává kell váljék a rábízottak számára, szeretnie kell őket, meleg, türelmes, de szilárd és alakító szeretettel. Ez számára a legnehezebb. Hogy mindig azt mondja és tegye, amit kell. Hogy a gyerekek számára meleg és erős otthon legyen akkor is, amikor úgy szeretne legalább egy óráig egyedül maradni. Azért könyörög, hogy egészen kenyérré váljon, fölszámolja a „belső mesét", az ösztönei leggyökeréig kiírtsa az önsajnálat érzelgését. Tudja, hogy ezt nem csak a hit, hanem a saját lelki egészsége is megkívánja (250.o.). Úgy érzi, az önmaga körüli forgás miatt lett ideges és türelmetlen. Emiatt nem tudott imádkozni, apró fegyelmezetlenségek csúsztak be a saját életvitelébe s ezzel a közösségi életbe is (227–228.o.). Őszinte meggyőződéssel írja:

...rádöbbentem, hogy milyen végtelenül nagy tróger vagyok... Olyan türelmetlen, olyan ideges, olyan kiállhatatlan voltam! Igazán nehéz lehet engem kibírni. Gonosz vagyok és sötét (270.o.).

Mindezek ellenére tudja, hogy Isten irgalma mindent megbocsátott neki és két hónappal halála előtt megkapja az újraindulás kegyelmét: „Mióta elmentél, még nem voltam ilyen tiszta és nyugodt. Csak meggyónhatnék valakinek, aki méltányolja a gonoszságomat" (271.o.). Önkéntelenül is Kis Terézre kell gondolnunk, aki csak röviddel halála előtt tudta hosszú idők után újra megélni bűnös voltát és felindítani a tökéletes bánatot. S pontosan a friss bűntudat és bűnbánat útján érett meg a Krisztussal való végleges egyesülésre.

A második téma az egyre erősebben feltörő vágy, hogy megossza az elhurcoltak sorsát. Világosan látja, Isten akarata az, hogy ő megma-

radjon a „gyerekek" számára. Mégis szenvedélyesen ostromolja Krisztust, hogy valamiképpen saját szenvedése, élete árán megválthassa a börtönben sínylődő testvéreit. Ebben a végsőkig elmegy, Szent Pál legvakmerőbb soraival imádkozik:

> *„Inkább élnék magam átkozottként távol Krisztustól testvéreimért..." (Róm 9,3).*
> *Éget, nyugtalanít, lüktet bennem. Kísér, felbukkan a lélek mélyén, s ha már kialudnék a láng, újra előkerül szövegben, lekcióban – valahol.*
> *Megbabonázott, s a lelkem mélyéig átjárt ez a tüzes mondat,de mennyi munkát kell még belefektetnem, mire valósággá lesz (134.o.)*

Egyszerre reszket s a félelemtől kiveri a veríték: még a kompletórium alatt surrogó macska is megdobogtatja a szívét. A csontjaiban, a sejtjeiben, az idegeiben érzi „hogy valami" – lesz. S a „valami" nehéz lesz (255.o.). S ugyanakkor akarja, kéri, hogy ő is a foglyokkal szenvedhessen s ezzel segítse őket:

> *Azt hiszem, reálisan látom. Félek is, néha szinte elviselhetetlen a gondolat, hogy egyszer hónapokig, évekig... De mindezen a borzadáson keresztültör a vágy, mint a kelő nap aranya a szürke felhők hasadékain – hogy akarom, kérem, kérem!*
> *S ma megértettem, hogy ez tényleg nem gyerekség, hanem kegyelem. Tiszta szeretet, mely megérteni akar, hasonulni, részesedni, hogy ebben is egészen adja önmagát... S csak egy élet keresztútja után fogom az Uramat is megérteni igazán... Amennyire lehet...(177.o.).*

Itt világos, hogy ez a fölajánlás Mónikánál az Úr Jézus követésének logikus következménye. Azt is tudja, hogy Jézus szenvedésének misztériumát csak így fogja megérteni – amennyire ez lehetséges (vö. 174.o.). Előbb csak sejti, majd végérvényes bizonyossággal kijelenti, hogy „most az egyszer neki lesz igaza":

Ó, ó, ó,! Térdenállva zokog bennem a lélek egész nap könyörögve, hogy fordítsa meg már az Úristen. Most az egyszer nekem lesz igazam, hidd el Édes, egész biztosan nekem lesz igazam, úgy a jobb. Ó, fordítsd meg, cserélj ki, én leszek a világ legboldogabb embere (118.o.).

Abban is Kis Teréz útját járja, hogy Isten irgalmának akar áldozata lenni (164.o.). Ugyanakkor nevet azon, ha mások vértanunak képzelik. Halálos ágyáról is meleg humorral ír a rábízottaknak:

Szóval szeretném, ha nem avatnátok szentté. Még ráérünk. Az ember nagyon sok mindent meglát, meghall még akkor is, ha folyton csukva tartja a szemét.Annyi emberi nyomorúság vesz körül, sok ember annyit szenved, hogy szégyenkeznem kellene, ha még azt hinném, hogy... Az az egyetlen egészséges magatartás, s kell is, hogy meglegyen bennünk, amely mindenben meglátja az Úristen kegyelmét, s tud ennek a kegyelemnek örülni (286.o.).

Móninak valában igaza lett. Felajánlásának beteljesülését Tímár Ágnes bevezető írásából idézzük:

Az Úristen nagyon komolyan veszi a szavainkat, a tiszta szándékunkat. Mindent elhisz nekünk,és mindent elfogad. A különbség csak abban lehet, hogy az elfogadás színeit Ő határozza meg. Ilyen komolyan veszi a Teremtő teremtményeit, ennyire tiszteli...
Móni három hetet volt kórházban. Az utolsó hetet már az agónia vette igénybe. Hazament teremtő szent Istenéhez december 13-án, Lúcia, a Fényes napján, akkor csütörtökön, az Oltáriszentség napján.
Negyedévvel később általános politikai amnesztiával mindnyájan hazajöttünk. A közkegyelem kiadásának keltezése 1963. március 21-e volt, Szent Benedek ünnepe, Móni születésnapja.

2. Tanulságok

Mind a század első felében divatos neo-skolasztikus krisztológia, mind a mostani szűklátókörű biblikus kritikára épülő jézuológiák közös hiányossága, hogy nem veszik figyelembe a szentek példáját és élményvilágát. [8] Pedig ha valamiképpen minden szentről áll, amit Pál magáról ír: „mindig testünkben hordozzuk Jézus halálát, hogy Jézus élete is megnyílvánuljon a testünkben" (2 Kor 4,10), akkor a szentek Jézus halálának és feltámadásának misztériumában részesednek, azt teszik foghatóvá, érthetővé a hívő számára. Az életszentséget tágabb értelemben alkalmazva – hiszen Mónika esetében az Egyház még nem nyilatkozott – lássuk, hogyan világítja meg a *Napló* Krisztus misztériumát.

a) Hivatástudat

Több biblikus teológus kétségbevonja, hogy Jézus egyáltalán bármilyen jelentőséget tulajdonított volna a saját halálának. Legfeljebb annyit engednek meg, hogy Jézusnak számolnia kellett a közeli életveszéllyel. Halálának megváltó értelmezése azonban szerintük az Egyház műve.

Ha Mónika nem írt volna naplót, későbbi történészek a növekvő belső bizonyosságot arról, hogy „valami lesz és nagyon nehéz lesz", s főleg, hogy előre tudta, Isten elfogadta önfelajánlását, könnyen a hagiográfia szokványos sablónjaként könyvelhették volna el. Azonban Isten tiszteli az ember szabadságát s ezért megsejteti választottjával a neki szánt hivatást, hogy szabadon elfogadhassa – persze legtöbbször úgy, hogy a megvalósulás módja próbára teszi a hitet: egészen más, mint amit vártunk. Ha prófétáival és szentjeivel így bánik az Isten, akkor miért tett volna éppen Jézussal szemben kivételt? Ha Mónikával is megsejteti és megkívántatja örökre elrendelt hivatását, akkor éppen saját Fiával ne tette volna meg? Egyedül a Fiúnak kellett volna saját erőszakos halálát mint értelmetlen tragikus véletlent elszenvednie? [9]

---

8 Nyilván nem minden biblikus műre áll a fenti kritika. Hiszen a biblikus megújulás máris sok maradandó eredményt ért el, a krisztológia területén is.

9 A szentek életében vannak olyan események, amelyeket a hit sötétségében mint érthetetlen kudarcot kell elviselniük. Jézus lelkéből is fölszakad az értelemért

b) A csodálatos csere

A szentatyák Jézus megtestesülését és szenvedését mint a mi nyomorúságunkkal azonosuló és ezt saját isteni életére „kicserélő" isteni szeretet megvalósulását mutatják be. „Mérhetetlen szeretetében azzá lett, ami mi vagyunk, hogy minket azzá tegyen, ami önmaga" - mondja Irenaeus. [10] Talán legfrappánsabban Nazianzi Szent Gergely fogalmaz:

> *Engemet mindazzal, ami az enyém, teljes egészében magában hordoz, hogy önmagában eleméssze mindazt, ami rossz bennem, mint a tűz a viaszt, s a nap lángja a föld ködét; s azért is, hogy a vegyülés által én is részesedjem abban, ami az övé.* [11]

Mónika ezt a tiszta krisztusi szeretet érti meg egyre teljesebben, amely önmagában akarja hordozni a szenvedőket, de amelynek keze, szeme és szárnya van és így ki tudja emelni a szenvedőt a nyomorúságából. Ezért kér és kiabál: „cserélj ki!"

Sok mai teológus nem tudja elfogadni Krisztus halálának engesztelő áldozatként való értelmezését. Miért kívánná az irgalmas Isten az ártatlan Fiú halálát ahhoz, hogy megbocsásson a bűnösöknek? Az engesztelő áldozat fogalmát elvetik mint olyan pogány mitológiamaradványt, amely az Atya irgalmával összeegyeztethetetlen. Ezzel szemben Mónika nagyon is megtapasztalta az Atya irgalmas szeretetét és mégis pontosan ennek a szeretetnek akar az áldozatává válni. Megérti – anélkül hogy erről értekezne –, hogy a Krisztus engesztelő áldozatát az isteni szeretet, nem pedig az Atya áldozatot követelő „igazságos bosszúállása" kívánja. Isten magára vállalja az ember szenvedését és így váltja meg. Ezt az isteni szeretetet akarja Mónika a maga módján utánozni, mikor a börtönben szenvedőkért mindent fölajánl: nemcsak a börtönt hajlandó megosztani, vagy földi életét odaadni. Hajlandó

---

könyörgő kiáltás: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?" De minden esetben, Jézusában is, Isten választottja tudja, hogy ez a sötétség is az isteni terv része.

10 Adversus Haereses. V, Praef.

11 Oratio Theologica III, 6.

egy örökkévalóságon keresztül is „száraz maradni," távollenni Krisztustól Krisztus iránti tiszta szeretetből „értetek, értük, mindenkiért" (173. o.). Nem okoskodik, nem ad teológiai magyarázatokat, de pontosan tudja, hogy Isten most az egyszer neki ad igazat azzal, hogy meghallgatja.

c) Öröm és szenvedés együt.

Azok a teológusok, akik nem tanulmnyozzák a szentek életét, nem értik, hogyan töltheti el Krisztus lelkét egyszerre a túlcsorduló öröm és fájdalom. Hány teológus vonja kétségbe a János-evangélium Krisztusképét többek között azért is, mert Jézus örömének teljességét adja tanítványainak az utolsó vacsorán. Nem értik, hogyan lehet Jézus egyszerre boldog és halálosan szomorú. Hogyan lehet egyszerre Atyjánál és ugyanakkor távol töle? Mónika ennek a megértésében is sokat segíthet. Végső küzdelme töredékes, de valóságos részesedés a szenvedő Krisztus örömében és szomorúságában. Élete végén „halálosan szomorú" és olyan fáradt, hogy minduntalan "kiesik" a világból, de „szívesen szomorú". Neki minden jó, csak „nekik" legyen jó (239. o.). Az utolsó földön töltött karácsony napján írja: „Soha ennyire nem fájt semmi, és soha ilyen mélyen, ennyire igazán boldog nem voltam." Pedig akkor már tudja, hogy mindez az örömnek és a szenvedésnek csak a kezdete (143-144. o.).

Még folytathatnánk a krisztológiai témákat, amelyekre *Mónika Naplója* új fényt vet. De talán ezzel is elértük célunkat: megmutatni, hogy a Napló minden sora Krisztus valóságát teszi tapinthatóvá számunkra. S reméljük, hogy e rövid cikk után az olvasó magát a Naplót veszi kezébe.

ANDRÉ FROSSARD

II. JÁNOS PÁL ARCKÉPE

Szent István Társulat

1978. október 16-án délután a Szixtuszi-kápolna kéményéből fölemelkedő fehér füst új pápa megválasztását hirdette. Mintha ágyú füstje szállt volna a kék ég felé: a konklávé szakított az olasz pápák hagyományával, és a vasfüggönyön túlra ment Péter-utódot keresni. A megválasztott, Karol Wojtyla, Krakkó érseke ötvennyolc éves volt.

André Frossard kevéssel ezután, mérhetetlen csodálkozására, meghívást kapott II. János Pál pápától: készítsenek együtt egy könyvet (ami a Szentatya ellen elkövetett merénylet után napvilágot látott). A hatalmas sikerű „Ne féljetek!" magyarul is megjelent, a Szent István Társulat kiadásában. Azóta André Frossard további római tartózkodásai alkalmával újabb kérdéseket tehetett föl illusztris beszélgetőtársának. A pápa számos válasza található meg e könyvben, amely nem életrajz (azokból van bőségesen), sem nem kronológia, hanem igazi portré, arckép. Sok-sok vonásból összeállva hitelesíti azt, amit Szolzsenyicin így mondott: ez a pápa Isten ajándéka.

Jean Guitton

Grichka Bogdanov ***Igor Bogdanov***

ISTEN ÉS A TUDOMÁNY

Fordította: Török József
Szent István Társulat

Miért van inkább valami, mint semmi? Miért jelent meg a világmindenség? Honnan? Miként jelent meg az élet? A véletlen vagy a szükségszerűség áll mögötte? Mi a valóság? Milyen kapcsolat van az öntudat és az anyag között? Ezekre a kérdésekre keresi a választ Jean Guitton francia katolikus filozófus, két fiatal természettudós, a Bodganov-fivérek segítségével. A filozófia és természettudomány képviselőinek párbeszéde nem marad meg a puszta kérdésfeltevésnél, hanem új utat javasol: a metareializmus felé. A tudomány szigora mellett a személyes hangvétel teszi élménnyé e könyvet, melynek megjelenése esemény az európai szellemi életben.

Jean Guitton, a néhai VI. Pál pápa barátja, a Francia Akadémia tagja, Bergson tanítványa, korunk keresztény filozófusainak egyik legkiválóbb képviselője. Igor és Grichka Bogdanov az asztrofizika és az elméleti fizika doktorai, Roland Barthes tanítványai.

Jáki Szaniszló művei

Jáki Szaniszló 1942-ben lépett a pannonhalmi Szent Benedek-rendbe. Rómában szerzett teológiai doktorátust, fizikából New Yorkban doktorált. A hatvanas évek óta a Seton Hall egyetem (New Jersey) tanára. Az elmúlt harminc évben főleg tudományfilozófiával, tudománytörténettel és ezek teológiai kapcsolatával foglalkozott. A 30 könyv és több mint 80 cikk szerzője az edinburghi-i egyetemen Gifford-előadássorozatot tartott. Számos amerikai, európai és ausztrál egyetemen adott elő. Tiszteletbeli tagja a Pápai Tudományos Akadémiának, levelező tagja a bordeaux-i Académie Nationale des Sciences, Belles-Lettres et Arts-nak. 1970-ben Lecomte du Nouy-díjat, 1987-ben pedig Templeton-díjat kapott.

A TUDOMÁNY MEGVÁLTÓJA

A híres tudománytörténész és filozófus szerző régóta ismert arról, hogy nagy tudással és bátorsággal szembeszáll a tudománytörténet közhelyeivel. Gondosan megfogalmazott tételeivel határozottan cáfolja a téves nézeteket. E könyvében intellektuális támpontokat nyújt a kozmológiai istenérvhez, amelyet erőteljesen alátámaszt a modern tudományos kozmológia. Igazolja a célszerűség elvét, amelyet a materialista fejlődéselméletek leromboltak. Szilárd etikai irányelveket biztosít a tudományos szakismerettel történő félelmetes visszaélésekkel szemben.

...ERRE A SZIKLÁRA...

„Te Péter vagy, azaz kőszikla, és én erre a sziklára építem Egyházamat." Krisztusnak erről a történelmet teremtő, üdvtörténeti valóságot hordozó kijelentéséről szól ez a könyv, amely egyszerre jelent meg magyarul az *Ecclesia,* valamint olaszul Rómában a *Libreria Editrice Vaticana* kiadásában. A szerző az idézett mondat szentírási távlatait, földrajzi összefüggéseit mutatja be rendkívül alapos elemzéssel. A pápaság intézményének isteni alapítását a Szentírás alapján átelmélkedni soha nem időszerűbb hazánkban, mint II. János Pál pápa látogatása után. Elmélkedő olvasásra éppen úgy alkalmas, mint a hitbeli ismeretek gyarapítására. A szerző és a kiadó ezzel a könyvvel jelentős mértékben hozzájárult napjaink Péter-utóda látogatásának lelki elmélyítéséhez.

AZ ORSZÁG KULCSAI

„A mennyek országának kulcsai" az Újszövetségi Szentírás egyik legfontosabb, ugyanakkor leginkább félreértett kifejezése. Mi több, ez a félreértés pontosan olyan korban keletkezett, amelyben a katolikusok büszkén hirdették a Szentírás megnövekedett szerepét. Vajon szükségszerű, hogy az *Ország kulcsait* a modern teológusok és a rájuk hallgatók előbb elveszítsék, és csak utólag ébredjenek rá szükségességükre? Az Egyház tanítóhivatalának és ennek nyomán a szerzőnek más a véleménye. Jézus Krisztus nem véletlenül választotta ezt a kifejezést, amikor Pétert és vele a mindenkori Péter-utódot megerősítette a rábízott hivatalban. A kulcsok kultúrtörténete mellett a szentírási kifejezést magyarázó szerzők véleményét az olvasó a patrisztikus kortól napjainkig bezáróan megismerheti e tudományos igényű könyvből.

CSODÁK ÉS FIZIKA

Chesterton szellemes megjegyzése – *a csodákkal kapcsolatban az a leghihetetlenebb, hogy megtörténnek* – bármennyire igaz, mégsem tud választ adni az újra meg újra felmerülő és jogos kérdésekre. Valójában a Szentírás csodáinak lehetősége, megtörténte, s ezen keresztül Isten mindenhatósága, igazmondása a tét.

Kortársaink gyakran a tudományokra hivatkozva elutasítják a csodákat. A helyes állásfoglalást keresi a szerző, aki egyszerre teológus és fizikus, tudománytörténész és tudományfilozófus. A keresztény hit szerint az ember leginkább értelme teszi hasonlatossá Istenhez. Az *emberi értelem* feladata, hogy *kutassa Isten titkait,* a teremtett *világot* és az időnként felragyogó *csodát.*

ISTEN ÉS A KOZMOLÓGUSOK

Egy híres kozmológus azt állítja, hogy univerzumunk valószínűleg egy másik univerzum laboratóriumi terméke. Tudóstársa szerint viszont merő véletlenségből jött létre. Mások úgy érveltek, hogy Isten maga sem tudott volna létrehozni egy másik univerzumot. A kozmológusok nem nagyon aggódnak amiatt, hogy a kozmoszt elméletileg trilliónyi univerzumra tördelték szét.

A legtöbb olyan kozmológus, aki vallásos meggyőződésű és némileg jártas a kozmológiában, sem aggodalmának, sem zavarának nem ad hangot. Nem is csoda. Abban a korban, amelyben a vallás leginkább az érzelmek tárgyává vált, nem részesült elég figyelemben az a fizikai univerzum, amely minden olyan ésszerű hódolat kiindulópontja, ahol az igaz Teremtő áll az imádás középpontjában. Vajon hogyan jutottunk ehhez a tudományossággal leplezett intellektuális betegséghez? Mi volt a tudományos kozmológia igazi szerepe ebben a baljós folyamatban? A szerző könyvében elénk tárja a XX. századi tudományos kozmológia néhány döntő hozzájárulását a kozmológiai istenérvhez.

Mi az Egész értelme?

Mi a mindenség célja? Mi az Egész értelme?

Van-e maradandó értelme a tudományos és technikai haladásnak? Vajon a biológiai fejlődés a cél hordozója? Mi a végső célja a gazdasági virágzásnak?

Ilyen és hasonló kérdések merülnek fel a legváratlanabb szövegkörnyezetben. Ez történt Moszvában is 1989. júniusában a Szovjet Tudományos Akadémia által rendezett „Kék Szalag" konferencián. Azt az amerikai szenátort, aki ömlengve dicsérte a szabad piacgazdaságot, egy szovjet tudós nyers kérdése döbbentette meg: „Mi az élet célja?"

Erre a kérdésre nyújt választ ez a könyv, amely a szerző 1989. novemberében Oxfordban elhangzott nyolc előadásának kibővített változata. Nemzetközileg elismert filozófusi és tudománytörténészi hírnevének megfelelően az 1987-es év Templeton-díjasa, Jáki Szaniszló professzor, egészen újfajta módon érvel. Gondolatmenetében hagyományos és modern formákat javasol, amelyek között az antropológiai és a filozófiai elvek éleselméjű és szigorú kritikával társulnak.

Megmutatja, hogy mind történetileg, mind fogalmilag az igazi haladás eszméje a szabad akarat bibliai felismerésében gyökerezik, amely az örök felelősség és a végső távlatok hordozója.

Jáki Szaniszló valamennyi magyarul megjelent könyve kapható az Ecclesia könyvüzletében, Budapest, V., Ferenciek tere 4–8.

Megrendelhető a következő címen:
Communio Alapítvány
1053 Budapest, Papnövelde u. 7.

Kapható:

az **Ecclesia**
üzletében:
Budapest, V., Ferenciek tere 4-8.

az **Agapé**
könyvüzletében
Szeged, Alsóváros, Mátyás tér 26.

COMMUNIO
nemzetközi katolikus folyóirat idegennyelvű változatai:

Angol (Am): *International Catholic Review Communio* (University of Notre Dame, P.O. Box 1046, Notre Dame, Indiana 46556 USA) – David L. Schindler (dir.).

Arab: *Al-Liqâ': Communio, Revue chrétienne internationale* (rue Mgr. Mobarak Achrafieh, Beyrouth, Liban – 7, rue Coëtlogon, 75006 Paris) – Michel Hayek (dir.)

Brazil: *Revista internacional catolica de cultura Communio* (Rua Benjamin Constant 23 – 5°a, 202401 Rio de Janeiro RJ, Brasil) – Estevao T. Bettencourt, (secr.).

Chilei: *Revista Catolica Internacional Communio para América Latina* (Casilla 976, Santiago-Chile) – Fernando Moreno (dir.).

Flamand–holland: *Communio, Internationaal Katholiek Tijdschrift* (Burgemeesterstraat 59, Leuven; Heijendahllaan 82, 6464 EP Kerkrade, S. Van Calster, (dir.) J. Ambaum (dir.).

Francia: *Revue catholique internationale Communio* (28, rue d'Auteuil, F–75016 Paris) – Rémi Brague (dir.).

Horvát: *Svesci Communio* (Kršćanska Sadašnjost, KR 41001 Zagreb, Marulićev trg 14.) Tomislav J. Šagi-Bunić (dir.).

Lengyel: *Miedzynarodowy Przeglad Teologiczny Communio* (Pallottinum, al. Przybyszewskiego 30, PL 60959 Poznan) – Lucjan Balter (dir.).

Német: *Internationale Katholische Zeitschrift Communio* (Friesenstrasse 50, 5000 Köln 1) – Maximilian Grenier (dir.).

Olasz: *Revista Internazionale di Teologia e Cultura Communio* (Via Aurelio Saffi 19, 20123 Milano) – Elio Guerriero (dir.).

Portugál: *Revista Internacional Católica Communio* (Biblioteca Universitaria João Paulo II, Palma de Cima, P–1600 Lisboa) – Henrique de Noronha Galváo (dir.).

Spanyol: *Communio, Revista Catolica Internacional* (Ediciones Encuentro Cedaceros 3, 2°, 28014 Madrid) – Juan-Maria Laboa (dir.).

Szlovén: *Communio Kristjanova obzorja* (Zrinjskega 13, SL 61000 Ljubljana.)

1993. Nagyboldogasszony

I. évf. 2. szám

Tartalomjegyzék

Karl LEHMANN
Mit jelent Európa újra evangelizálása?

Hanna-Barbara GERL
Milyen világot kell újra evangelizálni?

Jan KERKHOFS
Európa ma – az egyházak szemszögéből nézve

Eberhard STRAUB
Nyugat önfeledtsége

Yves-Marie HILAIRE
Politikai vagy szociális katolicizmus?

Rémi BRAGUE
Európa: minden út Rómába vezet

II. JÁNOS PÁL pápa
Beszéd az Európa Közösség előtt

KERESZTY Rókus
Krisztus és Mónika

Ára: 80 Ft